

3-6-vuotiaiden lasten osallisuus päiväkotiryhmien toiminnan suunnittelussa ja sen haasteet

Milla Tuikka

Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma
Kevätlukukausi 2016
Kasvatustieteen laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Tuikka, Milla. 2016. 3-6-vuotiaiden lasten osallisuus päiväkotiryhmien toiminnan suunnittelussa ja sen haasteet. Varhaiskasvatustieteen kandidaatin-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. 48 sivua.

Osallisuus on ollut viime vuosina hyvin paljon esillä. Tämä tutkimus kuvailee lasten osallisuuden toteutumista päiväkodin toiminnan suunnittelussa. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, mitkä asiat ovat haasteina lasten osallisuuden toteutumiselle, silloin kun lapset eivät pääse osallisiksi toiminnan suunnittelussa.

Tutkimusaineisto kerättiin keväällä 2016 haastattelemalla puolistrukturoidun teemahaastattelun keinoin 3-6-vuotiaiden lasten kanssa päiväkodissa työskenteleviä lastentarhanopettajia. Tutkimusta varten haastateltiin viittä lastentarhanopettajaa, jotka olivat töissä kolmessa päiväkodissa kahdessa Keski-Suomen kunnassa. Tutkimusaineisto analysoitiin aineistolähtöisesti luokittelemalla ja teemoittelemalla.

Tutkimuksen löydöksinä on, että toiminnan suunnittelu on edelleen aikuisjohtoista ja osallisuus lähtee yleensä aikuisista. Jokaisessa ryhmässä lapset saavat kuitenkin jotenkin vaikuttaa toiminnan suunnitteluun. Lastentarhanopettajat huomioivat lasten spontaaneja ideoita ja kysyvät lisäksi lasten mielipiteitä. Osallisuuden haasteet voivat olla lähtöisin päiväkotiryhmän aikuisista, lapsiryhmästä tai lapsista yksilöinä. Haasteina mainitaan myös ajan ja rahan puute.

Johtopäätöksenä voidaan sanoa, että lasten osallisuuden toteutuminen toiminnan suunnittelussa vaihtelee vielä ryhmästä toiseen, mutta siihen panostetaan. Ainakin osa haasteista on sellaisia, joihin lastentarhanopettajat pystyvät itse vaikuttamaan. Kuitenkin osaan haasteista, kuten resurssien riittävyyteen, heillä ei välttämättä ole vaikutusmahdollisuuksia.

Asiasanat: Osallisuus, päiväkotitoiminta, suunnittelu, haasteet

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	3
2	OSALLISUUS	8
	2.1 Osallisuus käsitteenä	8
	2.2 Osallisuuden mallit.....	11
	2.2.1 Osallisuuden portaat.....	11
	2.2.2 Osallisuuden polku	12
	2.2.3 Lapsen osallisuuden osatekijät ja aikuisen osallisuutta tukevan toiminnan kulmakivet.....	13
	2.3 Asiakirjat lasten osallisuuden taustalla	15
3	PÄIVÄKOTI OSALLISUUDEN KONTEKSTINA.....	17
	3.1 Varhaiskasvatuksen tavoitteet	17
	3.2 Aikuiset ja lapset päiväkodissa	18
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	20
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	21
	5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa.....	21
	5.2 Tutkimukseen osallistujat	21
	5.3 Aineiston keruu.....	22
	5.4 Aineiston analyysi	24
	5.5 Eettiset ratkaisut.....	25
6	OSALLISUUDEN TOTEUTUMINEN JA HAASTEET	27
	6.1 Taustoja lasten osallisuudelle toiminnan suunnittelussa	27
	6.1.1 Lastentarhanopettajien käsitteenmäärittelyä	27
	6.1.2 Ryhmissä suunniteltavat asiat.....	28
	6.1.3 Osallisuuden merkityksestä.....	28
	6.1.4 Lapsen iän vaikutus osallisuuteen toiminnan suunnittelussa.	29
	6.2 Osallisuus käytännössä	30
	6.3 Osallisuuden haasteet	34
	6.3.1 Osallisuutta estävät tai vähentävät haasteet	35

6.3.2	Keinoja haasteiden poistamiseksi	37
7	POHDINTA.....	39
7.1	Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	39
7.1.1	Osallisuus toiminnan suunnittelussa	39
7.1.2	Haasteet	41
7.2	Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet	42
	LÄHTEET	44
	LIITTEET.....	46

1 JOHDANTO

Ensimmäisen sysäyksen kohti osallisuuden tutkimista sain työharjoittelussa syksyllä 2015. Kyseisessä päiväkodissa oli yhdeksi koko talon teemaksi valittu lasten osallisuus. Ohjeistus osallisuuteen panostamisesta tuli myös kunnalliselta tasolta. Minusta kuitenkin vaikutti, että etenkin toiminnan suunnittelussa lapset eivät juuri olleet osallisina ja jäinkin miettimään, minkälaista lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa on muissa päiväkodeissa tai ryhmissä. Minua alkoi kiinnostaa myös se, miksi lasten osallisuus ei aina toteudu.

Kun aloitin aikaisempien osallisuuteen liittyvien tutkimusten selailun, huomasin nopeasti kaksi asiaa. Ensinnäkin osallisuus on paljon tutkittu aihe (ks. esim. Turja 2011a; Kataja 2014; Kiili 2006). Toiseksi, osallisuuden käsite on hyvin moniulotteinen. Leinosen (2014, 16) mukaan käsitteen monet eri tulkintatavat ovat vaikuttaneet niin, että osallisuuden toteuttaminen on päiväkotiryhmien pedagogiikassa hyvin vaihtelevaa.

Stenvall ja Seppälä (2008, 18) ovat tutkimuksensa pohjalta määritelleet osallisuuden ”yhteisölliseksi toimintatavaksi, jossa lapsi omien kykyjensä mukaan saa osallistua arkiaskareisiin, jossa häntä kuullaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan ja jossa hän on mukana luomassa päiväkodin toimintakäytäntöjä ja oppimisen polkuja”. Turja (2011b, 47) on sanonut, että koti ja päiväkotit ovat ensimmäisiä ympäristöjä, joissa lapsi voi olla osallisena. Leinosen (2014, 18) mukaan pienten lasten osallisuus muodostuu päiväkodissa erityisesti vuorovaikutuksesta, valintatilanteista ja yhteiseen toimintaan vaikuttamisesta.

Turjan (2007, 168) mukaan osallisuuden taustalla on moderni lapsuuskäsitys, jossa korostuu lapsen näkeminen tasa-arvoisena ja pätevänä kansalaisena, jolla on oikeus omien mielipiteiden ilmaisuun ja oikeus olla mukana päättämässä itseensä liittyvistä asioista. Myös YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksella (1959, 11) on usein perusteltu osallisuutta, sillä esimerkiksi sen artiklassa 12 sanotaan, että lapsilla on oikeus ilmaista omat näkemyksensä lasta itseään koskevissa asioissa. Leinonen (2014, 29) näkee osallisuuden olevan osa demokraattisuuteen kasvamista, sillä siinä lapsi opettelee tiedostamaan omat oikeutensa ja

vaikutusmahdollisuutensa sekä harjoittelee käytännön demokraattisia toimintatapoja.

Lasten osallisuudella on huomattu olevan paljon myönteisiä vaikutuksia. Katajan (2014, 66, 68) mukaan osallisuuden avulla lapset harjoittelevat muun muassa neuvottelutaitoja, omien ideoiden esittelemistä, toisten kunnioittamista, huomioimista ja kuuntelemista sekä vastuun kantamista päätöksistään. Edelleen Katajan mukaan osallisuuden ansiosta lapsi kokee tulleensa nähdyksi ja kuulluksi. Turja (2007, 170–171) lisää tähän, että osallisuuden avulla lapsi voi kokea muiden arvostavan hänen ajatuksiaan, mikä luo lapselle aiempaa positiivisemmän kuvan itsestään. Turjan mukaan osallisuutta toteuttaessa lapsen ajattelu-, unelmointi- ja visiointitaidot kehittyvät.

Vaikka osallisuus on ollut paljon esillä ja sille on paljon perusteluja, ei se edelleenkään toteudu aina kuten pitäisi. Turjan (2007, 171) mukaan perinteisesti lapset eivät ole olleet mukana suunnittelemassa päiväkodin toimintaa. Leinosen (2014, 35) mukaan, jotta osallisuus toteutuisi ja lapset pääsisivät mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen, täytyy näitä perinteisiä tapoja arvioida ja tarvittaessa muuttaa. Kiili (2006, 129) on todennut, että aikuisten kiinnostus asiaa kohtaan on hyvin suuressa osassa osallisuuden toteutumisessa. Turja (2007, 169) on sanonut, että päiväkodin työntekijöiden tiedot osallisuudesta, siihen liittyvät taidot ja asenne vaativat usein vielä kehittämistä. Turja (2011a, 24) kertoo myös aikuisten tasapainottelusta lapsen pätevänä toimijana näkemisen ja lapsen huolettoman lapsuuden suojaamisen välillä.

Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten osallisuus näkyy tällä hetkellä päiväkotien lapsiryhmien toiminnan suunnittelussa. Valitsin näkökulmaksi toiminnan suunnittelun, sillä työharjoittelussa minusta vaikutti, että lasten osallisuus on siinä melko vähäistä. Minua mietityttivät myös osallisuutta mahdollisesti estävät tai vähentävät seikat. Tämän vuoksi otin tutkimuksen toiseksi teemaksi haasteet, jotka voivat olla esteenä lasten osallisuuden toteutumiselle.

Vaikka osallisuutta on tutkittu paljon aiemminkin, on päivitetuille tiedoille osallisuuden toteutumisesta aina tilaa. Osallisuus on jatkuvassa muutoksessa,

kun lastentarhanopettajat saavat siitä uutta tietoa. Myös tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda lastentarhanopettajille ja muille lasten kanssa työskenteleville uusia näkökulmia osallisuuteen liittyen. Tutkimuksen tulosten avulla he voivat mahdollisesti huomata myös omassa ryhmässään osallisuuden haasteita ja sitä myöten motivoitua edistämään osallisuutta.

2 OSALLISUUS

2.1 Osallisuus käsitteenä

Koska osallisuus (participation) on ollut viime aikoina paljon esillä, on sitä myös pyritty määrittelemään. Leinosen (2014, 16) mukaan määrittelyt ovat olleet moniulotteisia, osin hajanaisia ja niissä esiintyy jopa ristiriitaisuutta. Hillin (2004) mielestä osallisuuden merkitys vaihtelee sen mukaan, missä yhteydessä käsitettä käytetään (Turja 2011b, 46 mukaan). Yhteistä määrittelyille on Turjan (2011a, 29) mukaan kuulluksi tuleminen, vaikuttaminen omassa yhteisössä sekä tunne osallisuudesta.

Turjan (2011a) mukaan yhteisön elämään osallistumisen erilaiset tavat ja toiminnot kuuluvat osallisuuteen. Edelleen Turjan mukaan osallisuus on siis yhteisöllistä toimintaa. Hän sanoo, että osallisuudessa tulisi ottaa huomioon kaikkien mielipiteet, vaikka kaikkia ei voida toteuttaa. Olisi kuitenkin hyvä pyrkiä pääsemään ratkaisuun, joka kelpaa kaikille, esimerkiksi äänestyksen tai arpomisen avulla. (Turja 2011a, 26, 30.)

Kataja (2014, 57) sanoo osallisuuteen kuuluvan mielipiteiden ja näkemyksien ilmaisun mahdollisuuden. Hänen mukaansa osallisuus on myös vaikuttamista päätöksentekoon. Myös Leinosen (2014, 19) mukaan Suomessa monissa kunnissa osallisuutta on lähestytty siltä kannalta, että osallisuus tarkoittaa oikeutta tehdä valintoja ja päätöksiä. Sinclair (2004) on sanonut, että päätöksenteko voi vaikuttaa joko ainoastaan lapseen, koko ryhmään tai vielä laajemmin ympäröivään yhteiskuntaan (Leinonen 2014, 19 mukaan).

Kiilin (2006, 37) mukaan osallisuuteen kuuluu oleellisesti tunne osallisuudesta. Hän sanoo, että toiminnan mielekkyyden ja kiinnostavuuden vaihdellessa, myös osallisuuden tunne voi muuttua. Turja (2007, 171) toteaa, että osallisuuden toteutumiseksi on tärkeää, että lapsi on tietoinen mahdollisuuksistaan vaikuttaa ja olla osallisena. Myös Leinonen (2014, 18–19) korostaa lapsen henkilökohtaisen kokemuksen merkitystä osallisuudelle. Hänen mukaansa lapsi, joka kokee olevansa osallinen, innostuu tilanteesta enemmän ja sitoutuu toimintaan.

Toisaalta Leinonen toteaa myös, että lapsen yksilöllisyys vaikuttaa osallisuuden tunteeseen, eli ei voi suoraan sanoa, milloin lapsi kokee osallisuutta. Stenvallin ja Seppälän (2008, 11) mukaan osallisuuden kokemus mahdollistuu silloin, kun lapsi saa toimia luonnollisella ja itselleen sopivalla tavalla.

Stenvall ja Seppälä (2008) ovat tutkimuksensa perusteella jakaneet osallisuuden määrittelyt kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat osallisuus lapsen arjessa, osallisuus aikuisen työvälteenä sekä osallisuus ryhmätoimintana. Kun osallisuus määritellään lapsen arjen kautta, otetaan huomioon lapsen näkökulma. Lasta arvostetaan, mikä mahdollistaa lapsen ja aikuisen yhteistyön. Lapsi on arjessa mukana aktiivisena toimijana ja hän voi itse vaikuttaa tekemiseensä, jolloin siitä tulee omaehtoista. Lapsi saa olla mukana arkisissa askareissa ja hän voi myös tuoda ilmi omia ideoitaan, joita aikuiset voi käyttää suunnittelussa apuna. Varsinaiseen suunnitteluun lapsi ei välttämättä kuitenkaan pääse osallistumaan. (Stenvall & Seppälä 2008, 10–12.)

Stenvallin ja Seppälän (2008) mukaan aikuisen työvälteenä määritelty osallisuus on nimenomaan väline, jota aikuinen voi hyödyntää tahtomallaan tavalla. Aikuinen voi silloin joko vähentää tai lisätä osallisuutta lapsiryhmässä. Tällöin ero lapsen ja aikuisen välillä voi korostua entisestään, kun aikuinen välittää, miten osallisuutta toteutetaan. Kun osallisuus on työväline, ryhmässä joka tapauksessa toteutettaisiin monenlaista toimintaa, mutta aikuinen voi vaikuttaa siihen, kuinka paljon lapset pääsevät osallistumaan suunnitteluun. (Stenvall & Seppälä 2008, 13.)

Stenvallin ja Seppälän (2008) löytämä kolmas osallisuuden määrittelyjen tapa on osallisuus ryhmätoimintana. Kun osallisuus nähdään ryhmätoimintana, on sen keskiössä yhteistoiminnallisuus ja ryhmässä toimiminen. Tämän näkökulman mukaan lapsi ja aikuinen toimivat yhdessä vuorovaikutuksessa omien kykyjensä mukaan. Lapsilla ja aikuisilla on omat roolit, joita toisen roolit täydentävät. Lapset ovat mukana samalla tasolla kuin aikuiset ja tulevat silloin nähdyksi ja kuulluksi. (Stenvall & Seppälä 2008, 16.)

Näiden kolmen osa-alueen perusteella Stenvall ja Seppälä (2008) ovat tehneet kokoavan määrittelyn osallisuudesta. Siinä sanotaan, että osallisuus voi-

daan määritellä ”yhteisölliseksi vertaiskulttuuriksi, jossa lapsella on tunne yhteisöön kuulumisesta ja jossa hän saa osallistua omien kykyjensä ja halujensa mukaan, jossa häntä kuullaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan ja jossa hän on mukana luomassa päiväkotia, sen toimintakäytäntöjä sekä oppimisen polkuja”. (Stenvall & Seppälä 2008, 38.)

Hartin (1992) tekemässä mallissa tarkastellaan osallisuutta valtaistumisen asteen perusteella. Valtaistumiseen liittyy se, kuinka paljon lapset saavat tietoa ja kuinka paljon he pystyvät vaikuttamaan toimintaan, johon ovat osallistumassa. Valtaistumisen aste on korkeampi, kun lapsi tietää toiminnan tavoitteista ja muista taustalla vaikuttavista asioista. Myös lapsen mahdollisuus päättää toiminnasta ja tehdä erilaisia aloitteita siihen liittyen, nostaa valtaistumisen astetta. (Turja 2011b, 49 mukaan.) Hill, Davis, Prout ja Tisdall (2004) ovat esittäneet toiseksi osallisuuden tarkastelutavaksi osallisuuden aiheen ja vaikutuspiirin. Näiden kautta tarkastellaan sitä, kuinka laajasti osallisuuteen liittyvällä toiminnalla on vaikutusta. (Turja 2011b, 50 mukaan.)

Turjan (2011b) mukaan osallisuutta voidaan tarkastella myös ajallisen ulottuvuuden tai toimintaprosessin kautta. Ajallinen ulottuvuus tarkoittaa sitä, kuinka pitkäkestoisia vaikutuksia osallisuuteen liittyvästä toiminnasta seuraa. Yleensä lasten on helpompi päästä vaikuttamaan kertaluonteisiin asioihin kuin pitkäkestoisempiin. Toimintaprosessia arvioidaan sen perusteella, mihin kaikkien ja kuinka paljon lapset ovat osallisina prosessissa. (Turja 2011b, 50–51.)

Hyvin lähellä osallisuuden käsitettä ovat myös käsitteet osallistuminen ja osallistaminen. Turjan (2011a, 26) mukaan osallisuus ja osallistuminen on usein rinnastettu tarkoittamaan samaa asiaa, vaikka niiden merkityksissä on eroa. Hill (2004) on sanonut, että osallistuminen voi johtaa syvempään osallisuuteen. Edelleen hän jatkaa, että yksi ero osallistumisen ja osallisuuden välillä on se, että osallisuudessa lapsi on itse ollut mukana vaikuttamassa sisältöön ja toteutukseen, kun taas osallistuja osallistuu valmiiseen toimintaan. (Turja 2011b, 47 mukaan.) Kiili (2006, 37) toteaa, että osallistuminen ei välttämättä vaadi tunnetta osallisuudesta.

Hill (2004) on sanonut osallistamisen tarkoittavan sitä, kun joku pyrkii saamaan toisen osalliseksi erilaisilla toimenpiteillä (Turja 2011b, 47 mukaan). Turjan (2011a, 26; 2011, 47) mukaan osallistamisen kohde on passiivinen aktiivisena toimijana olemisen sijaan ja tämän vuoksi käsitteeseen liittyy negatiivinen puoli. Hän ehdottaakin osallistaminen -käsitteen tilalla käytettävän positiivisempia ilmaisuja, kuten osallisuuden mahdollistaminen tai osallisuuteen kutsuminen.

2.2 Osallisuuden mallit

2.2.1 Osallisuuden portaat

Hart (1992) on laatinut yhteiskunnalliseen kehittymiseen keskittyneen porrasmallin pohjalta *lasten osallisuuden portaat*. Malliin kuuluu kahdeksan askelmaa, joita ylöspäin siirtyessä lapset ovat jatkuvasti enemmän osallisina. Mallin mukaan osallisuus riippuu lapsen saaman tiedon määrästä, siitä ketkä ovat päätöksenteossa mukana ja kuka on suunnitellut toiminnan. Samassakin yhteisössä voidaan olla usealla portaalla, koska osallisuus voi vaihdella päivästä toiseen. (Turja 2011a, 27–28 mukaan.)

Hartin (1992) mukaan mallin *ensimmäisellä* portaalla lasten ajattelua ja sanomisia manipuloidaan. *Toisella* portaalla lasten osallistumista käytetään tunnelman luomiseen ja *kolmannella* lapsia kuunnellaan, mutta vain muodollisesti. Nämä kolme ensimmäistä porrasta eivät vielä sisällä varsinaista osallisuutta. (Turja 2011a, 27–28 mukaan.)

Hartin (1992) mallin neljännellä portaalla ja siitä eteenpäin lapsi on aidosti osallisena porrasmallin portaalta enemmän. *Neljännellä* portaalla lapsi tulee kuulluksi, mutta aikuisen ehdoilla. *Viidennellä* portaalla lapset saavat olla konsultteina eli eräänlaisina neuvojina mukana aikuisten järjestämissä projekteissa. *Kuudennella* portaalla lapset pääsevät näissä projekteissa mukaan päätöksentekoon. *Seitsemännellä* ja *kahdeksannella* portaalla lapset ja aikuiset toimivat yhdessä. *Seitsemännellä* portaalla lapset toteuttavat omia projekteja, joissa aikuiset ovat tukena. Ylimmällä eli *kahdeksannella* portaalla toteutuu lasten ja aikuisen yhteistoi-

minnallisuus. Mallissa siis lasten toimiminen omissa projekteissa aikuisten tukemana nähdään alemman osallisuuden tason toimintana, kuin se, että lapset ja aikuiset tekevät yhdessä. (Turja 2011a, 27–28 mukaan.)

Hart (1992) on todennut, että neljänneltä portaalta ylöspäin osallisuus on aitoa. Lapset saavat ensin tietää toiminnan tavoitteita, mutta heidän vaikuttamisensa on vielä aikuisten päätösten takana. Pikku hiljaa portaita noustessa lapset saavat lisää vaikutusvaltaa ja heidän mielipiteillään on aikaisempaa suurempi merkitys. Lopulta lapset saavat tehdä aloitteita ja ovat toiminnassa ja projekteissa mukana yhdessä aikuisten kanssa. (Turja 2011a, 27–28 mukaan.)

2.2.2 Osallisuuden polku

Shier (2001) on luonut *osallisuuden polku*-mallin. Alun perin malli on tarkoitettu käytettäväksi kouluikäisten ja nuorten kanssa, mutta sen voi helposti siirtää koskemaan myös varhaiskasvatusta. Malliin kuuluu viisi askelmaa, joista jokaiselle kuuluu kolme sitoutumisen asteesta kertovaa tasoa. Nämä tasot ovat *avautuminen* (opening), *mahdollistaminen* (opportunity) sekä *sitoutuminen* (obligation). Avautumisen tasolla vastaanotetaan joku uusi ajatus ja herätellään aikaisemmin vallitsevina olleita toimintakulttuurin rakenteita. Mahdollistamisen tasolla muutokselle annetaan tai luodaan mahdollisuus tapahtua. Kolmannella eli sitoutumisen tasolla uuteen toimintatapaan sitoudutaan ja siitä tulee uusi vallalla oleva käytäntö ja arvo. (Leinonen 2014, 20–25 mukaan.)

Shierin (2001) mallin jokaisella viidellä askelmalla lasten osallisuuteen tulee uusi osa-alue lisää eli lasten osallisuus vahvistuu. *Ensimmäisellä* askelmalla osallisuus on vain lapsen kuuntelemista, joka on kuitenkin tärkeää lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Kolme askelman tasoa toteutuu niin, että aikuinen ravistelee ensin aikaisempia käsityksiään lapsen kuuntelemisesta ja miettii, onko valmis niiden muuttamiseen siihen suuntaan, että lapsia kuunnellaan. Tämän jälkeen hän miettii, minkälaisia muutoksia toimintatavoissa pitäisi tehdä, että lasten kuunteleminen onnistuu. Kolmantena hän pohtii vielä, onko lasten kuunteleminen sellainen periaate, jota työyhteisössä olisi hyvä

hyödyntää. Nämä kolme vaihetta toistuvat hyvin samankaltaisina joka askelmalla, ainoastaan prosessissa oleva osallisuuden osa-alue vaihtuu. (Leinonen 2014, 20–25 mukaan.)

Shierin (2001) mukaan *toisella* askelmalla aikuinen paitsi kuuntelee lapsia, myös tukee heitä ilmaisemaan mielipiteitään. Aikuisen on tärkeää miettiä, mitkä asiat vaikuttavat siihen, että lapsi pystyy tai ei pysty ilmaisemaan mielipidettään. *Kolmannella* askelmalla aikuinen lisäksi ottaa näitä lapsen ilmaisemia mielipiteitä huomioon ja harkitsee, mitkä ajatuksista on käyttökelpoisia. *Neljännellä* askelmalla lapsi pääsee mukaan myös päätöksentekoprosessiin, jossa mietitään, mitä asioita voidaan toteuttaa ja millä tavalla. Asioita päätetään yhteistyössä lasten ja aikuisten kesken. Aikuisella on kuitenkin edelleen vastuu päätösten seurauksista. Viimeisellä eli *viidennellä* askelmalla osallisuus on kaikkein vahvinta. Silloin lapset ovat mukana paitsi päätöksenteossa, myös ottamassa vastuuta päätöksistä. Näin ollen, lapset saavat paitsi valtaa, myös vastuuta. (Leinonen 2014, 20–25 mukaan.)

2.2.3 Lapsen osallisuuden osatekijät ja aikuisen osallisuutta tukevan toiminnan kulmakivet

Venninen, Leinonen ja Ojala (2010) ovat tutkimuksensa perusteella määrittäneet neljä aikuisen osallisuutta tukevan toiminnan kulmakiveä ja kahdeksan lapsen osallisuuden osatekijää.

Tukeakseen lapsen osallisuutta aikuisen täytyy muistaa neljä *osallisuutta tukevan toiminnan kulmakiveä*. Niistä *ensimmäinen* on osallisuudelle myönteisen ilmapiirin ja olosuhteiden järjestäminen. Käytännössä tämä tapahtuu niin, että aikuisella on kiinnostusta lasten osallisuuden kehittämistä kohtaan sekä tietämystä lapsen kehityksestä ja osallisuudesta. Aikuinen pyrkii tekemään ilmapiiristä ja oppimisympäristöstä lapsen osallisuutta tukevia. (Venninen ym. 2010, 62, 64.)

Toinen kulmakivi on aikuisen taito päästä sisälle lapsen maailmaan ja kerätä tietoa lapsesta. Käytännössä aikuinen siis hankkii lapsesta tietoa monin eri-

laisin menetelmin ja dokumentoi näitä tietoja. Erilaisia tiedonhankintamene-
telmiä ovat esimerkiksi havainnointi ja lasten kuunteleminen. Myös aikuisen
itsesäätelytaidot ovat tärkeitä, jotta hän onnistuu pääsemään sisään lapsen maa-
ilmaan. (Venninen ym. 2010, 62, 64.)

Kolmas kulmakivi on aikuisen lapsesta keräämän tiedon hyödyntämisen
taito. Aikuinen tekee päätelmiä ja tarkastelee tietojaan lapsesta, jonka jälkeen
hän käyttää tulkintojaan hyödyksi yhteisessä suunnittelussa ja toiminnassa.
Neljäs ja siis viimeinen kulmakivi on osallisuutta tukevien toimintatapojen ke-
hittämisen taito, johon kuuluvat muun muassa arviointitaidot, vanhojen toimin-
tatapojen kehittäminen ja uusien toimintatapojen löytäminen sekä kokeilemi-
nen käytännössä. Aikuisen on myös tärkeää reflektoida omaa toimintaansa.
(Venninen ym. 2010, 62, 64.)

Venninen ym. (2010) kokosivat *lapsen osallisuuden osatekijät* saman tutki-
muksen pohjalta kuin aikuisen osallisuutta tukevan toiminnan kulmakivet. *En-
simmäinen* osatekijöistä on lapsen oikeus iloita itsestään, johon liittyy myös se,
että lapsella on oikeus kokea muiden pitävän hänestä ja nauttivan hänen seu-
rastaan. *Toinen* osatekijä on lapsen tarpeiden täyttyminen, joka tarkoittaa sitä,
että lapsen osallisuuden toteutumiseksi, lapsen tarpeiden täytyy tulla huomioi-
duksi. *Kolmas* osatekijä on turvassa oppiminen, joka tarkoittaa että aikuinen
antaa lapselle turvaa ja lohtua. Aikuinen myös mahdollistaa uuden oppimisen.
Neljäs osatekijä on lapsen vaikuttamiskokemukset, jotka tarkoittavat sitä, että
lapsi saa kokemuksia itsensä ilmaisemisesta. Tärkeää on, että lapsen vaikutta-
misesta on hyötyä paitsi lapselle itselleen, myös muille. (Venninen ym. 2010,
64.)

Viides osatekijä on omatoimisuuden harjoittelu. Kun lapsi harjoittelee
omatoimisuutta tarpeeksi, hän pystyy olemaan osallisena. *Kuudes* osatekijä on
vastuuseen kasvaminen. Siihen liittyvät lapsen osallistuminen päätöksente-
koon, valintojen teko sekä vastuun ottaminen näistä päätöksistä ja valinnoista.
Seitsemäs osatekijä on maailman yhteinen tulkitseminen, joka tarkoittaa sitä, että
lapsi on osa ympäröivää yhteiskuntaa. Tämän lisäksi lapsi on osa lapselle lähei-
sempiä ryhmiä, kuten omaa perhettä ja kaveriporukkaa. Lapsi on osallisena

myös ajankohtaisiin tapahtumiin. *Kahdeksas* eli viimeinen osatekijä on, että ”lapsella on oikeus olla sellaisten aikuisten kasvatettavana, jotka kunnioittavat ja kuuntelevat häntä ja kiinnostuvat lapsen maailmasta yhä uudelleen”. Kun nämä kaikki osallisuuden osatekijät toteutuvat, on lapsen osallisuus hyvällä mallilla. (Venninen ym. 2010, 64.)

2.3 Asiakirjat lasten osallisuuden taustalla

Yksi lapsen osallisuutta perusteleva asiakirja on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (1959, 7, 11–12). Sopimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä. Osallisuuden kannalta sopimuksessa on kolme erityisen tärkeää artiklaa, artikkelit 12, 13 ja 14.

Sopimuksen artiklassa 12 tuodaan esille lapsen oikeus ilmaista omat näkemyksensä itseään koskevissa asioissa ja muiden velvollisuus ottaa nämä näkemykset huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. 13. artiklassa sanotaan, että lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti sanallisesti, kirjallisesti ja muilla lapsen valitsemilla tavoilla. Artiklassa 14 tuodaan vielä ilmi, että sopimukseen kuuluvien valtioiden on kunnioitettava lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. (YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus 1959, 7, 11–12.)

Myös varhaiskasvatuslaissa (1973) tuodaan esille osallisuus. Lain seitsemännessä artiklassa sanotaan, että lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon, kun suunnitellaan, toteutetaan tai arvioidaan varhaiskasvatusta. Tämä tulee tehdä lapsen iän ja kehityksen edellyttämällä tavalla. Myös vanhempien osallisuus varhaiskasvatukseen mainitaan samassa artiklassa. Sen mukaan lapsen vanhemmilla tai huoltajilla on oltava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. (Varhaiskasvatuslaki 1973.)

Päiväkodissa esikouluryhmien toimintaa ohjaavat esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja sitä nuorempien lasten ryhmien toimintaa varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet

den (2014) mukaan uuden eli vuonna 2014 hyväksytyn Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaiset käytännöt tulee ottaa päiväkotiryhmissä käyttöön 1.8.2016 mennessä. Lasten osallisuus on esikoulussa tärkeässä osassa ja osallisuuteen liittyviä kohtia onkin asiakirjassa useita. Siinä mainitaan, että lapsi on arvokas ja ainutlaatuinen omana itsenään. Lasten kokemuksia, erilaisia toimintatapoja ja erilaisuutta tulee arvostaa. Esikoulussa lapset tulee ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun, työtapojen valitsemiseen, toiminnan toteuttamiseen ja myös jälkikäteen tapahtuvaan arviointiin sekä oppimisympäristön rakentamiseen. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 3, 15–16, 19, 28.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa aikuisten tehtäväksi osallisuuden tukemisessa osoitetaan lasten tasapuolisen näkemysten ilmaisun mahdollisuuden varmistaminen. Aikuisten velvollisuutena on myös lasten ideoiden ja aloitteiden huomioon ottaminen. Lapsia kuunnellaan, heidän mielipiteensä otetaan huomioon ja heidän kanssaan keskustellaan. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 19, 23.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2005) mukaan päiväkodissa pyritään lisäämään lapsen itsenäisyyttä. Tähän kuuluu esimerkiksi lapsen kyky tehdä päätöksiä ja valintoja omaan elämäänsä liittyen. Aikuisten tehtävänä on osallisuutta tukevan ilmapiirin luominen. Aikuisten tulee arvostaa lasta, kunnioittaa lapsen kokemuksia ja mielipiteitä ja osoittaa lapselle, että häntä arvostetaan omana itsenään. Lapsen pitää tulla kuulluksi ja nähdyksi päiväkodissa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 14–17.)

3 PÄIVÄKOTI OSALLISUUDEN KONTEKSTINA

3.1 Varhaiskasvatuksen tavoitteet

Kaikkea lasten päivähoitoa ohjaa ensisijaisesti laki. Varhaiskasvatuslain (1973) mukaan varhaiskasvatusta voidaan järjestää päiväkodissa, yksityiskodissa tai perhepäiväkodissa. Keskityn kuitenkin itse tässä tutkimuksessa ensisijaisesti päiväkodissa järjestettävään varhaiskasvatukseen, johon kuuluu myös esiopetus.

Varhaiskasvatuslaissa on varhaiskasvatukselle laadittu kymmenen tavoitetta. *Ensimmäinen* tavoite on lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. *Toinen* tavoite on lapsen oppimisen edellytysten tukeminen ja elinikäisen oppimisen ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamisen edistäminen. *Kolmas* tavoite on toteuttaa monipuolista pedagogista toimintaa, joka perustuu lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset. *Neljäs* tavoite on kehittävä, oppimista edistävän, terveellisen ja turvallisen varhaiskasvatusympäristön varmistaminen. (Varhaiskasvatuslaki 1973.)

Viides tavoite on lasta kunnioittavan toimintatavan turvaaminen ja mahdollisimman pysyvien vuorovaikutussuhteiden luominen lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välille. *Kuudes* tavoite on se, että kaikille lapsille annettaisiin yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, edistetään sukupuolten tasa-arvoa ja annetaan valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä ja jokaisen kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. *Seitsemäs* tavoite on lapsen yksilöllisen tuen tarpeen tunnistaminen ja tarkoituksenmukaisen tuen järjestäminen tarvittaessa monialaisesti. *Kahdeksas* tavoite on lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen, lapsen vertaisryhmässä toimimisen edistäminen sekä eettisesti vastuulliseen ja kestävään toimintaan, toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen ohjaaminen. (Varhaiskasvatuslaki 1973.)

Yhdeksäs tavoite on osallisuuden kannalta erityisen tärkeä ja se onkin lapsen mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa varmistaminen. Viimeinen eli *kymmenes* tavoite on, että toimitaan yhdessä lapsen ja lapsen vanhemman tai huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi ja tuetaan lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustyössä. (Varhaiskasvatuslaki 1973.)

3.2 Aikuiset ja lapset päiväkodissa

Lapset ja aikuiset ovat perinteisesti olleet päiväkodissa, kuten myös muualla yhteiskunnassa, erilaisissa osissa. Kiilin (2006, 170) mukaan aikuinen on usein hierarkkisesti lapsen yläpuolella, mikä tarkoittaa, että lapsen nähdään olevan jollakin tavalla aikuista heikommassa asemassa. Tähän liittyy oleellisesti vallan käsite.

Kiili (2006) on tutkinut valtaan liittyviä voimavaroja ja jakanut ne kulttuurisiin, materiaalsiin, sosiaalsiin sekä inhimillisiin voimavaroihin. Kulttuurisiin voimavaroihin kuuluvat esimerkiksi ikä ja lapsikäsitteet. Materiaalsiin voimavaroihin kuuluvat taloudelliset resurssit sekä tiloihin ja tavaroihin liittyvät mahdollisuudet. Sosiaalsiin voimavaroihin kuuluvat ihmiset, esimerkiksi kaverit tai opettajat. Inhimilliset voimavarat taas olivat tutkimuksen mukaan henkilön yksilöllisiä kykyjä ja mielenkiinnonkohteita. Vaikka aikuisella onkin usein enemmän valtaa, on myös lapsilla etenkin ryhmänä mahdollisuuksia vaikuttaa toimintaan. (Kiili 2006, 62, 86–80.)

Lapsi voidaan nähdä useasta eri näkökulmasta. Kiili (2006, 128) löysi tutkimuksessaan kolme erilaista, mutta osin päällekkäistä lapsi-identiteettiä, jotka ovat lapsen, oppilaan ja kansalaisen identiteetit. Tutkimus toteutettiin alakouluikäisten lasten parissa, mutta identiteetit näkyvät myös päiväkodissa. Näistä kolmesta identiteetistä kansalaisen identiteetti on nähty lapselle epätyypillisimmäksi. Turja (2007, 168) toteaa modernin lapsuuskäsityksen kuitenkin pitävän tärkeänä lapsen oikeutta ilmaista näkemyksiään ja ajatuksiaan, jolloin he ovat aiempaa pätevämpiä ja tasa-arvoisempia kansalaisia. Kiilin (2006, 175)

mukaan lapset ovat aikaisempaa vahvemmassa asemassa aikaisemmin ainoastaan aikuisille miellettyillä alueilla, kuten esimerkiksi suunnittelu- ja kehittämistoiminnassa. Koska aikuisen toimintatavat nähdään näillä alueilla normina, verrataan lapsen toimintaa niihin. Tämä ei aina johda ihanteelliseen tilanteeseen, koska aikuisen toimintatavat eivät välttämättä ole lapselle ominaisia.

Aikuiset ovat tärkeässä osassa, jotta päiväkotitoiminta voi toimia. Roos (2014) on jakanut aikuisten roolit päiväkodissa neljään osaan tutkimuksensa pohjalta. Aikuisten tehtäviä ovat hänen mukaansa järjestyksen ylläpito, toiminnan järjestäminen, lasten hoitaminen ja muut aikuisten työt. Tutkimuksen perusteella järjestyksen ylläpito on esimerkiksi kiusaamiseen puuttumista. Lasten mielestä aikuinen onkin tärkeässä roolissa pitäessään yllä järjestystä. Toiminnan järjestäminen sisältää ohjatun toiminnan suunnittelun ja ohjaamisen lapsille. Lasten hoitamiseen taas kuuluu muun muassa lapsen sylissä pitäminen ja lohduttaminen. Muut työt ovat esimerkiksi lasten kirjaamista ylös ja palaveria eli kaikkea arjessa tapahtuvaa, mikä ei kuulu kolmen muun osan alle. (Roos 2014, 46.)

Roos (2014) on huomannut lasten ja aikuisten pitävän eri asioita tärkeinä päiväkodin arjessa. Aikuisen huomio kiinnittyy enemmän tavoitteisiin ja oppimisen järjestämiseen eli käytännössä ohjattuun toimintaan. Lapsi sen sijaan kiinnittää huomionsa enemmän muihin lapsiin ja omaehtoiseen toimintaan. Toimiminen yhdessä muiden lasten kanssa on lapsille tärkeä osa päiväkotipäivää. (Roos 2014, 47, 51)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuksen aiheena on lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa. Tarkoituksena on selvittää, miten lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa toteutuu tällä hetkellä 3-6-vuotiaiden lasten päiväkotiryhmissä. Tarkoituksena on myös saada selville, mitkä asiat voivat vaikeuttaa tai estää lasten osallisuutta toiminnan suunnittelussa.

Lähestyn aihetta haastattelemalla lastentarhanopettajia, koska he pääsevät päiväkodissa työskennellessään henkilökohtaisesti näkemään lasten osallisuuden toteutumista ja myös sen haasteita. Ikäryhmäksi valitsin 3-6-vuotiaat lapset, koska halusin toteuttaa tutkimuksen päiväkodin puolella. Rajasin alle 3-vuotiaiden ryhmät pois tutkimuksesta, sillä pienillä lapsilla osallisuuden haasteet voivat olla hyvin erilaisia kuin isommilla lapsilla esimerkiksi kielellisten taitojen vähäisyyden vuoksi.

Muotoilin tutkimusaiheeni pohjalta kaksi tutkimuskysymystä, joista ensimmäinen liittyy lasten osallisuuteen toiminnan suunnittelussa yleisemmin ja toinen keskittyy haasteisiin.

1. Miten 3-6-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy päiväkotiryhmien toiminnan suunnittelussa?
2. Mitkä asiat ovat haasteina 3-6-vuotiaiden lasten osallisuuden toteutumiselle päiväkotiryhmien toiminnan suunnittelussa?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa

Toteutin tutkimuksen laadullisena tutkimuksena. Tuomen ja Sarajärven (2009, 85) mukaan laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan, ymmärtämään tai tulkitsemaan tiettyä ilmiötä mahdollisimman tarkasti. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvailla, miten lapsen osallisuus näkyy toiminnan suunnittelussa. Myös haasteiden osalta tarkoituksena on kuvailla niitä ja saada esille lastentarhanopettajien näkemyksiä. Määrällinen tutkimus olisi sopivampi, jos osallisuuteen liittyviä asioita laskettaisiin tai niistä esimerkiksi muodostettaisiin uusia teorioita. Toteutin tutkimuksen poikittaistutkimuksena, sillä pitkittäistutkimus vaatisi pidemmän ajan, kuin kandidaatin tutkielmaan on käytettävissä. Poikittaistutkimuksessa pystyy luomaan kuvan osallisuuden toteutumisesta ja haasteista tutkimuksen toteutuksen hetkellä.

5.2 Tutkimukseen osallistujat

Tutkimuksen perusjoukkona ovat 3-6-vuotiaiden lasten kanssa työskentelevät lastentarhanopettajat. Tuomen ja Sarajärven (2009, 85) mukaan on hyödyllistä, jos haastateltavilla on tutkimusaiheesta mahdollisimman paljon tietoa tai oma-kohtaisia kokemuksia. Valitsin haastateltaviksi juuri lastentarhanopettajat, koska he näkevät työssään sitä, miten lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa tapahtuu käytännössä. Myös päiväkodissa olevat lapset olisivat voineet olla sopivia osallistumaan haastatteluun, mutta uskon lastentarhanopettajilla olevan aiheesta, erityisesti osallisuuden haasteista, selkeämpi ja laajempi käsitys.

Toteutin haastattelut kevään 2016 aikana. Haastattelin tutkimusta varten viisi lastentarhanopettajaa kahdesta keskisuomalaisesta kaupungista. Haastateltavia oli yhteensä kolmesta päiväkodista ja neljästä päiväkotiryhmästä. Kolme lastentarhanopettajista työskenteli esikouluryhmässä eli noin kuusivuotiaiden

lasten kanssa ja kaksi työskenteli 3-5-vuotiaiden kanssa. Kaksi esikouluryhmässä työskentelevää lastentarhanopettajaa olivat samasta ryhmästä. Lastentarhanopettajista neljä on työskennellyt lastentarhanopettajana yli 15 vuotta ja yksi alle viisi vuotta, tosin muussa roolissa päiväkodissa hänkin on työskennellyt pidempään.

Tutkittavat valikoituivat päiväkodin johtajien nimeämisen sekä henkilöiden oman kiinnostuksen perusteella. Päiväkodit valitsin niin, että vastaajia olisi hieman erikokoisista päiväkodeista ja kaupungeista. Kysyin haastateltavia mukaan alun perin enemmän, mutta kaikki eivät vastanneet. Tämä ei haitannut, sillä totesin viiden haastateltavan olevan tutkimuksen laajuuteen nähden sopiva määrä. Lastentarhanopettajat olivat minulle ennalta tuntemattomia, mikä toisaalta lisäsi haastattelujen analysoinnin objektiivisuutta, mutta toisaalta myös saattoi tehdä tilanteesta jännittävämmän haastateltaville.

Minun oli tarkoitus lähettää kaikille haastateltaville ennakoon saatekirje (LIITE 1), jossa kerrottiin tutkimuksesta, sen tarkoituksesta ja haastateltavien anonymiteetin suojaamisesta. Unohdin kuitenkin lähettää sen kahdelle haastateltavista, koska hoidin haastattelujen sopimisen heidän kanssaan puhelimitse. Kävin kuitenkin saatekirjeen asiat läpi vielä haastattelujen alussa.

5.3 Aineiston keruu

Keräsin tutkimusaineiston haastattelemalla 3-6-vuotiaiden lasten kanssa työskenteleviä lastentarhanopettajia heidän kokemuksistaan lasten osallisuudesta toiminnan suunnittelussa sekä lasten osallisuuden haasteista. Aluksi harkitsin myös havainnointia tai haastattelujen ja havainnoinnin yhdistämistä, koska havainnoidessa tutkija pääsee itse näkemään, miten asiat tapahtuvat käytännössä. Haastateltavan on aina myös mahdollista "kaunistella" totuutta tai jättää jotain kertomatta. Havainnoinnit olisin voinut toteuttaa kuitenkin vain korkeintaan kahdessa ryhmässä ja havainnointiin ei olisi välttämättä ollut tarpeeksi pitkää aikaa, jotta osallisuuden toteutumisesta ja sen haasteista saisi selkeän kuvan.

Toteutin haastattelut puolistrukturoidun teemahaastattelun keinoin. Tuomen ja Sarajärven (2009, 75) mukaan teemahaastattelussa käytetään ennalta valittuja teemoja, mutta kysymyksiä voi haastattelutilanteessa vielä täydentää. Heidän mukaansa vaihtelee, ovatko kysymykset jokaisessa haastattelussa samat ja kysytäänkö ne haastateltavilta samalla tavalla ja samassa järjestyksessä. Tässä tutkimuksessa pääkysymykset olivat jokaiselle samat, mutta kysyin kysymykset puhekielisesti. Lisäsin myös joitakin täydentäviä kysymyksiä haastattelujen aikana. Haastateltavilla oli myös mahdollisuus tuoda esille mieleen juolahtavia asioita kysymysten ulkopuolelta.

Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina kahden kesken. Haastattelut järjestettiin lastentarhanopettajien työpaikoilla rauhallisissa paikoissa. Tavoitteenani oli luoda haastatteluista sopivan rennot tilanteet, jotta haastateltava pystyy kertomaan aiheesta vapautuneesti. Haastattelujen aluksi kerroin haastateltaville vielä tutkimuksen toteutuksesta. Lastentarhanopettajat allekirjoittivat myös suostumuslomakkeen (LIITE 2), jossa vielä kerrattiin tutkimuksen eettisyyteen liittyviä asioita.

Tallensin haastattelut äänittämällä tallentimella. Kerroin jokaiselle lastentarhanopettajalle, että heillä on mahdollisuus kieltäytyä tallentamisesta äänittämällä, jolloin haastattelun sisältö olisi tallennettu kirjallisesti. Kaikki kuitenkin antoivat luvan tallentimen käyttöön. Tallennin toimi moitteettomasti, joten sain haastattelut tarkasti tallennettua. Haastattelut kestivät 20–40 minuuttia.

Tuomen ja Sarajärven (2009, 75) mukaan vapaamuotoisemmassakaan teemahaastattelussa ei voi kysyä mitä tahansa, vaan kysymysten avulla on tarkoitus saada tietoa tutkimuksen teemoista. Laadinkin haastattelukysymykset (LIITE 3) niin, että saisin niiden avulla vastaukset tutkimuskysymyksiini. Tutkimukseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen *”Miten 3-6-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy päiväkotiryhmien toiminnan suunnittelussa?”* yritin saada vastauksia kysymyksillä 2-7 sekä 13-14 ja toiseen tutkimuskysymykseen *”Mitkä asiat ovat haasteina 3-6-vuotiaiden lasten osallisuuden toteutumiselle päiväkotiryhmien toiminnan suunnittelussa?”* kysymyksillä 9-12 sekä kysymyksellä 14. Kysymysten 1 ja 8 tarkoitus oli saada vielä lisää tietoa siitä, mitä lastentarhanopettajat ymmär-

tävät osallisuuden olevan ja miten he perustelevat sen merkitystä. Oli kuitenkin hyvin paljon kiinni haastateltavasta, minkälaisia vastauksia mihinkin kysymykseen tuli. Kysyin haastattelukysymykset jokaiselta haastateltavalta ja lisäksi täydensin haastatteluja lisäkysymyksillä.

5.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysi oli aineistolähtöistä. Ensimmäiseksi kirjoitin äänittämällä tallennetut aineistot auki sanasta sanaan eli litteroin ne. Ruusuvuoren (2010, 425) mukaan, kun tarkastelun kohteena ovat haastattelun asiasisällöt, ei litteraation täydellinen tarkkuus ole tarpeen. Jätinkin litteroidusta haastattelusta pois haastattelijan haastateltavaa myötäileviä pieniä kommentteja (esimerkiksi mm, joo, okei), jotka eivät ole aineiston tulkitsemisen kannalta oleellisia. Näitä pikusanoja lukuun ottamatta haastateltavan ja haastattelijan puhe on kirjattu tarkkaan ylös. Puheen lisäksi aineistoon on merkitty sulkujen sisään tauot, pitkät tauot sekä nauraminen. Mikäli aineistossa olisi ilmennyt vihaisuutta, olisin merkinnyt myös sen ylös.

Litteroidessani aineistoa tarkistin samalla onko siinä tunnistetietoja, kuten ryhmän tai paikkojen nimiä. Tunnistetietojen perusteella lastentarhanopettajat olisivat olleet mahdollisesti tunnistettavissa. Sellaisia aineistossa ei kuitenkaan ollut. Mikäli niitä olisi löytynyt, olisin korvannut ne neutraaleilla ilmauksilla, esimerkiksi kuvitteellisen Koivupuiston olisin muuttanut vain puistoksi. Kuula ja Tiitinen (2010, 452) kutsuvat tätä tunnistetietojen poistamista anonymisoinniksi.

Aineiston litteroimisen jälkeen jaoin aineiston aluksi haastattelukysymysten perusteella osiin. Koska lastentarhanopettajat eivät välttämättä vastanneet kysymyksiin suoraan, etsin seuraavaksi aineistosta haastattelukysymyksiin vastaavat kohdat. Kun olin merkinnyt kohdat aineistoon, siirsin kohdat pelkistetyinä erikseen pääaineistosta. Tämän jälkeen luokittelin vastaukset kolmeen ryhmään: taustatietoja osallisuudesta antavat vastaukset, osallisuuden toteutumisesta kertovat vastaukset ja osallisuuden haasteista sekä niiden ratkaisuisista

kertovat vastaukset. Tuomen ja Sarajärven (2009, 93) mukaan luokittelussa aineistosta määritellään luokkia, joita voidaan myös laskea tai esittää taulukkona. Tässä tutkimuksessa luokat ovat edellä mainitut kolme ryhmää. Koska kyseessä on laadullinen tutkimus ja tarkoituksena oli kuvailla tutkimusaihetta, en tässä tutkimuksessa kokenut tarpeelliseksi laskea luokkia tai esittää niitä taulukkona.

Luokittelun jälkeen aineisto oli edelleen melko suurina palasina. Jotta pystyin tekemään aineistosta tarkempia havaintoja, päädyin teemoittelemaan sen luokittelun jälkeen. Tuomen ja Sarajärven (2009, 93) mukaan teemoittelu on aineiston ryhmittelyä erilaisten aihepiirien mukaan. Teemoittelun toteutin tarkastelemalla luokittelussa muodostuneita ryhmiä yksi kerrallaan. Etsin aineistosta samantapaisia vastauksia, joiden pohjalta muodostin useita teemoja, kuten aikuisiin liittyvät haasteet. Osaan teemoista liittyi edelleen hyvin paljon asioita, joten teemoittelin niitä edelleen pienemmiksi kokonaisuuksiksi. Aineistosta löytyi myös muista poikkeavia vastauksia, jotka jäivät teemojen ulkopuolelle, mutta tulevat silti esille tulosluvussa. Teemoittelun jälkeen kirjoitin tutkimusaineistosta löytämäni havainnot tulosluvuksi.

5.5 Eettiset ratkaisut

Eettisistä ratkaisuista kerroin osittain jo edellisissä tutkimuksen toteutuksesta kertovissa luvuissa, mutta tässä luvussa tarkastelen aihetta vielä tarkemmin.

Kuula ja Tiitinen (2010, 450) korostavat, ettei ihmisistä saa puhua tunnistettavasti ellei siitä ole erikseen sovittu ja etenkin suorat tunnistetiedot täytyy pitää hyvin salassa. Edelleen Kuulan ja Tiitisen (2010, 452) mukaan suoria tunnistetietoja ovat haastateltavan nimi, syntymäaika ja yhteystiedot ja epäsuoria tunnistetietoja esimerkiksi työpaikka, sukupuoli ja asuinpaikkakunta. Tässä tutkimuksessa kerron ainoastaan, että kyseessä on kaksi kaupunkia Keski-Suomesta, lasten ikäryhmän ja karkeasti sen, kauanko lastentarhanopettaja on ollut töissä. Näiden tietojen perusteella ei vielä voi ketään tunnistaa, sillä Keski-Suomessa on useampi kaupunki, joissa jokaisessa on monta päiväkotia. Suoria tunnistetietoja on ainoastaan suostumuslomakkeissa ja sähköposteissa, joissa

olen sopinut haastatteluista. Hävitän kummatkin asianmukaisesti tutkimuksen valmistumisen jälkeen ja siihen asti ne ovat tarkasti vain minun hallussani.

Kysyin tutkimuksen tekoa varten luvat kaupungeilta, päiväkotien johtajilta ja haastateltavilta. Molemmilta kaupungeilta sain luvat tutkimusta varten virallisina allekirjoitettuna asiakirjoina. Päiväkodinjohtajien suostumuksen sain sähköpostitse samalla, kun he kertoivat, ketkä heidän päiväkodistaan voisivat osallistua tutkimukseen. Haastateltavilta pyysin allekirjoitukset suostumuslomakkeeseen haastattelujen alussa. Suostumuslomakkeessa pyydettiin myös lupaa tallentaa haastattelut äänittämällä.

Lastentarhanopettajilla oli haastattelun alkaessa tietoa tutkimuksen aiheesta ja tarkoituksesta sekä heidän anonymiteetin suojaamisestaan. Kerroin näistä asioista tutkittaville ensin saatekirjeellä. Unohdin kuitenkin lähettää saatekirjeen kahdelle haastateltavista, joten he saivat tarkemmat tiedot haastateltavien anonymiteetin suojaamisesta vasta haastattelutilanteen alussa. Haastattelun alussa kerroin kaikille haastateltaville vielä suullisesti samoista asioista ja lisäksi he pystyivät lukemaan ne suostumuslomakkeesta, johon olin kirjoittanut tärkeimmät asiat ylös. Suomen Akatemian tutkimuseettisissä ohjeissa sanotaankin, että tutkijan oikeudet ja esimerkiksi aineiston säilyttämiseen liittyvät asiat tulee olla määriteltynä ja kirjattuna kaikille osapuolille kelpaavalla tavalla (Tuomi & Sarajärvi 2009, 133 mukaan). Korostin paitsi haastateltavia etsiessä, myös vielä haastattelun alkaessa, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.

Haastattelujen aikana pyrin olemaan mahdollisimman neutraali aiheen suhteen, jotta tutkijan asenteet eivät vaikuttaisi aineistoon. Jäin kuitenkin miettimään, johdattelinko osaa haastateltavista liikaa. Kysyin nimittäin osalta lisäkysymyksenä haasteisiin liittyen, että ovatko he huomanneet jotain aikuisista, lapsista tai laajemmista linjauksista lähtöisin olevia haasteita. Periaatteessa lastentarhanopettajien oma mielipide ei välttämättä muuttunut näistä kysymyksistä. He saattoivat kuitenkin muistaa sellaisia haasteita, joita he eivät välttämättä muuten olisi tuoneet haastattelussa esille.

6 OSALLISUUDEN TOTEUTUMINEN JA HAASTEET

Tulosluku jakautuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä tuon esille osallisuuden taustalla vaikuttavia asioita. Toisessa osassa kerron, miten lastentarhanopettajat kuvailivat lasten osallisuuden toiminnan suunnittelussa toteutuvan ryhmässä eli vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni. Kolmannessa osassa tuon esille osallisuuden haasteita eli vastaan toiseen tutkimuskysymykseen. Lopuksi esittelen myös lastentarhanopettajien ratkaisuehdotuksia haasteisiin.

6.1 Taustoja lasten osallisuudelle toiminnan suunnittelussa

Tässä luvussa kerron ensin, miten haastatteleman lastentarhanopettajat ymmärsivät käsitteet osallisuus, osallistuminen ja osallistaminen. Sen jälkeen kerron yleisemmin siitä, mitä kaikkea ryhmässä suunnitellaan. Lopuksi kerron vielä, miten lastentarhanopettajat perustelivat osallisuuden merkitystä ja miten lasten ikäryhmä heidän mielestään vaikuttaa osallisuuteen toiminnan suunnittelussa.

6.1.1 Lastentarhanopettajien käsitteenmäärittelyä

Kysyin lastentarhanopettajilta, mitä heidän mielestään tarkoittavat käsitteet *osallisuus*, *osallistuminen* ja *osallistaminen*. Osallisuus näyttäytyi lastentarhanopettajien määrittelyjen perusteella mukana olemiseksi, vaikuttamismahdollisuuksiksi, mielipiteiden ja ajatusten huomioimiseksi ja yleisesti huomioimiseksi ja kuuntelemiseksi. Lisäksi lastentarhanopettajat mainitsivat osallisuuden olevan sitä, ettei ole kenenkään kohde eivätkä muut määrittele mitä voi tehdä. Yksi lastentarhanopettajista mainitsi kuitenkin, että osallisuus ”ei tarkoita sitä et laps saa tehdä mitä se haluaa, se on se ero kuiteskin et kyl siinä aikuisen täytyy kuitenkin olla”.

Osallistumisen lastentarhanopettajat määrittivät hyvin lyhyesti. Arvelen, että käsite oli heille joko itsestään selvä tai vaikea määrittellä. Suurin osa määrittelyistä oli käytännössä osallistuminen- sanan tai sen johdannaisten kertaamista, esimerkiksi ”lapset osallistuu toimintaan” tai ”osallistuminen on sitä, että osallistutaan siihen toimintaan, mitä on vaikka toivottu tai suunniteltu tai, tai järjestetty”. Osallistumiseen liitettiin myös se, että lapsi innostuu tai tekee jotain, esimerkiksi laulaa. Osallistuminen voi yhden lastentarhanopettajan mukaan olla myös mielessä tapahtuvaa, eli se ei välttämättä näy ulospäin.

Osallistamisen lastentarhanopettajat näkivät vahvempana käsitteenä, johon liittyy aikuislähtöisyys tai autoritäärisyys. Osallistaminen tarkoitti heidän mielestään sitä, että joku osallistaa tai vaatii jotain toista osallistumaan, ”no se on joku muu osallistaa jotain toista”. Yksi heistä mainitsi, että osallistamisen kohteella ei olisi vaihtoehtoja, vaan hänen olisi tehtävä tietyllä tavalla.

6.1.2 Ryhmissä suunniteltavat asiat

Haastattelemieni lastentarhanopettajien ryhmissä suunnitellaan hyvin paljon. Osa lastentarhanopettajista sanoi, että *kaikki suunnitellaan*. Monta erillistä mainintaa oli siitä, että ryhmässä *suunnitellaan toimintaa tai tekemistä*. Lastentarhanopettajien mukaan suunnitellaan myös sitä, *miten jotain tehdään, kuka tekee ja miksi*. Ainakin yhdessä ryhmistä tehdään keväälle ja syksyille pitemmät toimintasuunnitelmat.

Käytännön esimerkkejä suunniteltavasta toiminnasta tai tekemisestä lastentarhanopettajat kertoivat paljon. Heidän mukaansa ryhmissä suunnitellaan muun muassa kädentaitojuttuja, kirjainjuttuja, matemaattista toimintaa, jumppia, kielellisiä juttuja, retkiä, aamu- ja päiväpiirejä sekä perustoimintoja, kuten ruokailuja ja ulkoilua. Lisäksi suunnitellaan, miten huomioidaan maahanmuuttajalapsen tai erityistä tukea tarvitsevat lapset.

6.1.3 Osallisuuden merkityksestä

Kysyin lastentarhanopettajilta, mikä merkitys sillä on, että lapset saavat olla osallisina toiminnan suunnittelussa. Huomasin kahden teeman toistuvan vas-

tauksissa muita enemmän. Nämä kaksi teemaa ovat *mielekkyys ja lapsen arvokkuus*. Mielekkyyteen liittyivät vastaukset, joissa sanottiin että lapset viihtyvät päiväkodissa, että valintojen tekeminen tuntuu lapsilta kivalta ja että lapset innostuvat enemmän. Myös motivoituneisuuden yhdistin liittymään mielekkyyteen. Kuten yksi lastentarhanopettajista sanoi ”siitä tulee ehkä sellasta motivoivampaa yleensä siitä päiväkodissa olemisesta ku he itse saa valita asioita ja tehdä ja miettiä”.

Lapsen arvokkuuteen yhdistin vastaukset, joissa osallisuutta perusteltiin sillä, että lapset tuntevat itsensä arvokkaaksi, lapsi on arvokas ja yksilö ja että lapsilla on itsemääräämisoikeus. Lisäksi tähän ryhmään yhdistin seuraavat osallisuuden merkitykset; lapsi tulee kuulluksi, lapsen mielipiteet ovat tärkeitä, lapselle on ”tähtihetkiä”, kun tehdään jotain mitä hän on toivonut ja että lapsen itsetunnolle on tärkeää, että saa vaikuttaa asioihin.

Kolmas vastauksissa toistunut teema oli, että *osallisuus auttaa lapsia oppimaan*. Yhden lastentarhanopettajan mukaan osallisuus edistää lapsen ongelmanratkaisu- ja päättelytaitojen oppimista ja lapsi joutuu itse ajattelemaan. Myös osallisuuden myötä tuleva innostus edistää oppimista.

Näiden kolmen teeman lisäksi lastentarhanopettajien haastatteluissa tuli esille, että osallisuus tukisi ryhmään kuulumista, lapsella on vahvempi läsnäolon tunne ja aikuinen ”tuulettaa” toimintatapojaan.

6.1.4 Lapsen iän vaikutus osallisuuteen toiminnan suunnittelussa

Lapsen iällä on lastentarhanopettajien mukaan ainakin hieman vaikutusta siihen, miten lapset voivat osallistua toiminnan suunnitteluun. Osallisuus on kuitenkin kiinni myös lapsen kehitystasosta ja lapsen persoonallisuudesta, ei ainoastaan iästä. Pienempien lasten katsottiin kuitenkin pääsääntöisesti osallistuvan vähemmän toiminnan suunnitteluun. Kaikki lapset kuitenkin pyritään ottamaan jollakin tavalla mukaan siihen.

Toiminnan suunnittelun kerrottiin olevan *sitä konkreettisempaa, mitä pienempi lapsi on kyseessä*. Isompien lasten, kuten esikoululaisten, on lastentarhanopettajien mukaan helpompi olla mukana vaikuttamassa, koska he ymmärtävät

mitä heiltä kysytään ja pystyvät ilmaisemaan omat ajatuksensa. Isommat lapset ovat myös pienempiä omatoimisempia ja tuovat omia ajatuksiaan pieniä enemmän ilmi. Heille voidaan myös antaa enemmän vapautta suunnittelussa sääntöjen ymmärtämisen ansiosta. Alla on esikouluryhmän lastentarhanopettajan kuvausta lasten iän merkityksestä.

meillä se tietysti on helppoa ku nää on isoimpia, päiväkodin isoimpia lapsia, nii sitte se on tosi helppoa heiltä kysyä, he ymmärtää mitä heiltä kysytään, että ei tarte välttämättä antaa vaihtoehtoa et otatko sinisen vai otatko punasen vaan he osaavat jo sanoa et minkä värisen he haluavat (LTO 4)

Päiväkodin isoimpienkin lasten kohdalla joudutaan kuitenkin välillä vielä miettimään, miten toiminnan suunnittelu toteutetaan, koska lapset eivät esimerkiksi voi vielä kirjallisesti tuoda mielipidettään julki. Tähän on keksitty ratkaisuksi esimerkiksi lappujen tai viittaamisen käyttäminen äänestyksissä kirjoittamisen sijaan.

6.2 Osallisuus käytännössä

Tässä luvussa kuvailen sitä, millä tavalla lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa näkyy ryhmissä lastentarhanopettajien kertoman perusteella. Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että lapset saavat jokaisen tutkimukseen osallistuneen lastentarhanopettajan ryhmässä vaikuttaa suunnitteluun ainakin jollakin tavalla.

Lasten osallisuuteen liittyviä suunnittelun käytänteitä

Kolmessa ryhmässä ei lasten kanssa suunnittelua varten järjestetä varsinaisia kokouksia. Yhdessä ryhmässä sen sijaan kokoonnutaan joka kuukauden alussa suunnittelemaan lasten kanssa kuukauden teemaan liittyvää tekemistä. Muissakin ryhmissä kuitenkin *kokoonnutaan satunnaisesti* esimerkiksi ennen ruokaa tai aamulla suunnittelemaan lasten kanssa. Yleensä näillä hetkillä ilmeisesti tehdään muutakin, eikä niiden päätarkoitus ole välttämättä aina suunnittelu. Yksi haastattelemistani lastentarhanopettajista totesi, että osallisuus ja toiminnan suunnittelu yritetään sisällyttää tavalliseen elämään.

yritetään pyrkiä siihen et se kaikki sisältyy siihen tavalliseen elämään, et ei järjestetä sellaisia erilaisia sessioita millä osallistutaan johonki vaa niinku siinä osallisuudessakin pyritään siihen et tää on lasten elämää, ei tää oo niinku mitää et me sit päätetään et nyt osallistuta omaan elämäämme vaa elämä on tässä ja nyt (LTO 1)

Lastentarhanopettajista kaikki paitsi yksi toivat esille, että *suunnittelu on edelleen melko aikuisjohtoista*. Osassa ryhmistä aikuiset suunnittelivat toiminnan pääsääntöisesti tai joku toiminnan osa-alue, kuten esikoulutehtävät, oli kokonaan aikuisten suunnittelema. Yhdessä ryhmässä aikuiset suunnittelivat ensin lapsille vaihtoehdot, joista lapset saavat päättää.

Aikuisjohtoisuus vaikutti olevan vallitseva toimintaperiaate myös niissä asioissa, joissa lapset saivat olla mukana suunnittelussa. Aikuinen kyseli lapsilta heidän mielipiteitään tai päätti, mitkä lasten ajatuksista toteutetaan. Myös silloin, kun osallisuus lähti lapsista, aikuiset ainakin hieman vaikuttivat suunnitteluun. Perusteluina aikuisjohtoisuudelle oli, että lapset elävät ”tässä ja nyt”, jolloin heidän on vaikeampi suunnitella tulevaa pitkällä tähtäimellä. Myös alla oleva esimerkki perustelee osallisuuden aikuisjohtoisuutta.

mä luulen että alkuun se tarvii sen aikuisen, jotta he hoksaa et heillä on se mahdollisuus vaikuttaa asioihin, koska aika pitkään on menty niin että se on tosi aikuislähtöistä, että ne lapset tekee mitä sanotaan, mä luulen että sitte (tauko), ne tarvii ehkä sen harjotuksen ja sen että ne hoksaa, että oikeesti he voi sanoa (LTO 4)

Vaikka lastentarhanopettajat näkivät osallisuudenkin olevan vielä melko aikuisjohtoista tuli vastauksista esille myös, että aikuiset ovat myös oleellisessa osassa lasten osallisuuden toteutumisessa. Lastentarhanopettajat mainitsivat, että aikuisen tulee olla herkkä lapsen aloitteille ja toimia eräänlaisena ”tsempparina”. Aikuisen tulisi myös innostua lapsia kiinnostavista asioista, jotta lapset pääsevät vaikuttamaan suunnittelussa. Aikuisen tulisi yhden vastauksen mukaan myös suojella lapsia siltä, että kaikesta pitäisi päättää.

Ryhmissä tapahtuu aikuisjohtoisuudesta huolimatta hyvin *paljon lasten spontaania osallisuutta* suunnitteluun. Jokainen lastentarhanopettaja toi esille sen, että lasten omaehtoisesti esille tuomia ideoita, vinkkejä, ajatuksia tai toiveita pyritään kuuntelemaan ja mahdollisuuksien mukaan toteuttamaan. *Lasten ideoiden ja toiveiden hyödyntäminen* oli vastauksissa hyvin paljon esillä. Ainoastaan yksi lastentarhanopettaja mainitsi sen vain kerran, mutta kaikkien muiden vas-

tauksissa se mainittiin useasti. Näiden lapsen ideoiden toimivuuden arvioiminen ja toteuttaminen olivat kuitenkin lastentarhanopettajien kertoman mukaan aikuisen tehtäviä. Lapset saivat siis olla mukana ideoimassa, mutta aikuiset päättivät, mitkä ideat lopulta pääsevät käytäntöön asti. Seuraava esimerkki osoittaa yhden tilanteen, jossa lapset voivat tuoda omia ideoitaan esille.

mä haluan olla siellä lattiatasolla, mä haluan pelata niitte kans, mä haluan jutella, joskus iltapäivisi on aivan ihania hetkiä ku siinä jotaki, lapset siinä askartelee ja mä siinä sitte niitte mukana ja siinä tulee aiva mielettömästi kaikkee sellasta, et hei tollai me voiaanki tehä huomenna, toi on hyvä juttu (LTO 2)

Lasten spontaanisti esille tuoneiden ideoiden lisäksi *aikuiset kysyvät lasten ajatuksia ja mielipiteitä*. Lasten ideoita kerrottiin kysyttävän sekä kesken toiminnan että erillään toiminnasta. Toiminnan aikana, esimerkiksi päiväpiirillä, lapsilta voidaan kysyä esimerkiksi, käydäänkö läpi kirjaimia vai numeroita, mitä leikkiä leikittäisiin tai minkä laulun lapset haluaisivat laulaa. Aikuiset voivat välillä myös muuttaa jo suunniteltua tuokiota lasten ideoiden mukaan.

Kun lapsilta kysytään toimintaan liittyviä ajatuksia muulloin kuin toiminnan aikana, on kyse varsinaisesta suunnittelusta. Yhdessä ryhmistä lapset saivat osallistua kuukausittaiseen teemaan liittyvän toiminnan suunnitteluun.

Eskarikirja, siinä on kuukauden satuja, sen sadun lukemisen jälkee lapsilta aina kysytää mite ne haluaa sitä satua käsiteltävän, esimerkiks nyt satu oli avaruus, helmikuussa oli, oli tota perinteet, ja, ja siinä sitte otetaa huomioo sen sadun myötä, siinä kaksi lasta seikkailee ja kertoo arjestaa, ovat päiväkotilapsia, että, nii lapset niitä omia toiveitaa siinä kertoo sitte nii, tota, ne otetaa niinku huomioo mahdollisuuksien mukaan, äänestetää jos tulee paljo, lapsilla on punaset laput ja vihreet laput ja mikä saa enite vihreitä nii näi toimitaa (LTO 5)

Esimerkissä tulee esille, että lapset pääsevät mukaan ennalta tapahtuvaan suunnitteluun. Lapset tietävät, että he ovat suunnittelemassa tulevia toimintoja ja heidän mielipiteitään otetaan huomioon. Ryhmässä on myös käytössä suunnittelussa yhdessä lasten kanssa käytettäviä toimintatapoja, kuten äänestäminen.

Asiat, joiden suunnitteluun lapset osallistuvat

Lapset saavat haastattelujen perusteella osallistua *päivittäisten, erityisesti luovien toimintojen ja tekemisen suunnitteluun*. Aikuiset vaikuttavat enemmän sisältöihin,

kun taas lapset saavat vaikuttaa enemmän siihen, *miten asioita tehdään*. Ryhmissä toteutetaan myös välillä isompia, lasten osallisuutta painottavia *projekteja*. Tällaisia projekteja ovat olleet esimerkiksi juhlien, isovanhempien vierailun, näytelmän ja kierrätysmateriaaliaskartelun suunnittelu ja toteutus. Yhdessä ryhmistä on myös toteutettu pajapäivä, jolloin on toteutettu paljon lasten ideoita kerralla. Tästä on esimerkki alla.

no sellastaki me ollaa tässä eskariryhmässä nyt tehty monen monta kertaa, esimerkiks just niitä lasten toiveita vaikka että millä tavalla te haluatte opetella k-kirjainta, niin joku haluaa voimistella, joku haluaa muovailta, joku haluaa tehdä sitä kynällä, nii tota, me ollaa pidetty sellasia pajapäiviä, että ne kaikki toiveet on niinku huomioitu, mutta ne on eri pisteissä ja lapset saa niitä pisteitä kiertää iha rauhassa sen toimintahetken ajan ja jokaisessa käyden, mutta sit siinäki hirveen monen lapsen toiveita tulee niinku, niinku toteutettua ja yks lapsi oppii yhdellä tavalla paremmin ja toine toisella tavalla, mikä menetelmä kenellekkin sopii, mutta ettei että kaikki tekee samaa, vaan kaikki pääsee tekemään monenlaisia sen aamupäivän aikana (LTO 5)

Yksi lastentarhanopettajista kertoi, että hänen päiväkotiryhmässä oli tullut uutena asiana, että lapset pääsevät mukaan vasukeskusteluun ja vanhempainiltaan kertomaan omia ajatuksiaan. Lapsille oli myös järjestetty kesätehtävä, jossa lapsilta oli kysytty muun muassa, mitä he haluaisivat esikoulussa oppia, mikä olisi mieluista ja mitä asioita he haluaisivat käsiteltävän.

Lapset saavat vaikuttaa myös *perushoitotilanteisiin* jonkin verran. Yhden lastentarhanopettajan mukaan he saavat hieman vaikuttaa siihen mitä pukevat päälle ja joskus myös siihen, lähdetäänkö ulos. Lapset saavat itse vaikuttaa myös siihen, milloin käyvät vessassa. Myös *paikkoihinsa* lapset saavat vaikuttaa esimerkiksi ruokailuissa ja toimintahetkillä, ainakin jos toiminta onnistuu lapsen valitsemalla paikalla. Yhden lastentarhanopettajan mukaan päiväkodin keittiössä on myös kehitteillä systemi, jonka avulla lapset voisivat kertoa mielipiteensä ruoista ja näin vaikuttaa tuleviin ruokiin.

Ainakin kolmessa haastattemieni lastentarhanopettajien ryhmistä *leikkitalanteissa sisällä ja ulkona* lapsilla on paljon mahdollisuuksia vaikuttaa toiminnan sisältöön. He saavat vaikuttaa siihen, kenen kanssa leikkivät, missä leikkivät ja mitä leikkiä. Leikkitalanteissakin aikuinen on kuitenkin läsnä. Lapset saavat myös jonkin verran vaikuttaa siihen, mitä leluja ryhmässä on käytössä.

Jokaisessa ryhmässä lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa näkyy hieman eri tavalla. Varhaiskasvatussuunnitelma ja uusi esiopetussuunnitelma

ovat kuitenkin luomassa sille pohjaa. Osassa ryhmistä lasten osallisuus suunnitteluun on enemmän spontaania, kun taas toisissa on sille järjestetty erikseen tilaisuuksia. Lasten kanssa kuitenkin ollaan jatkuvasti vuorovaikutuksessa ja heidän aloitteitaan pyritään huomioimaan arjessa. Yksi lastentarhanopettajista totesi, että lasten osallisuuteen panostetaan välillä enemmän, kun taas välillä se on vähemmällä huomiolla. Toinen taas kuvaili, että lasten osallisuus on ”pieniä asioita mutta paljon”. Lasten sanottiin osallistuvan vaikuttamiseen hyvin, silloin kun he saavat siihen mahdollisuuden.

Asiat, joiden suunnitteluun lapset eivät saa osallistua

Lapset saavat haastattelujen perusteella vaikuttaa monen asian suunnitteluun. On kuitenkin myös asioita, joiden suunnitteluun lapset eivät saa osallistua. Esimerkiksi osa esikoulussa käytävistä asioista on sellaisia, että ne ”täytyy vain käydä läpi” eli lapset eivät voi niiden sisältöön vaikuttaa. Myöskään ryhmän aikataulutuksiin, kuten ruokailu- tai nukkumisaikoihin lapset eivät voi vaikuttaa. Lasten erityisten pulmien tukemisen suunnittelu on myös sellainen asia, jonka aikuiset hoitavat yleensä ilman lapsia. Yksi lastentarhanopettajista totesi, että syksyn aloituksen aikuiset suunnittelevat keskenään, sillä siinä vaiheessa lapsia ei välttämättä vielä tunneta. Osallisuus lisääntyy pikkuhiljaa sitä myötä, kun lapset tulevat tutummiksi.

6.3 Osallisuuden haasteet

Vaikka osallisuus vaikuttaa ryhmissä olevan jo melko runsasta, ei sen toteuttaminen aina ole helppoa tai edes mahdollista. Kerron tässä luvussa näistä osallisuutta estävistä tai vähentävistä haasteista eli vastaan toiseen tutkimuskysymykseeni. Kerron ensin, mitä haasteita lastentarhanopettajat ovat huomanneet ja sen jälkeen, miten heidän mielestään haasteita voisi poistaa.

6.3.1 Osallisuutta estävät tai vähentävät haasteet

Haasteista ehdottomasti eniten mainintoja tuli aikuisiin liittyen, koska lasten osallisuus lähtee usein ryhmän aikuisista. Jokainen lastentarhanopettajista toi jollakin tavalla esiin, että *aikuiset voivat olla haasteena osallisuudelle*. Lastentarhanopettajien mukaan jos aikuiset eivät ole kiinnostuneita osallisuudesta tai lapsen mielipiteistä, ei osallisuus todennäköisesti toteudu. Myös ryhmän aikuisten *asenteella ja motivaatiolla* nähtiin olevan suuri vaikutus. Lastentarhanopettajat kertoivat, että kun ryhmässä on useita aikuisia, voi heillä olla hyvin erilaisia näkemyksiä osallisuudesta ja siitä, miten sitä pitäisi toteuttaa. Joskus aikuinen voi haluta itse päättää kaikesta tai kokee osallisuuden työläänä asiana. Yksi lastentarhanopettajista totesikin, että osallisuus vaatii aikuiselta miettimistä ja paneutumista. Haasteellisena nähtiin esimerkiksi seuraavanlainen aikuinen:

että jos oot semmone että, eiku minä määrään, minä päätän, minä minä, minä teen, nii sit-
tehä se, mä luulen et se sit vähentää tosi paljo, et jos niitä lapsia ei oikeasti kuuntele tai
huomioi, että jos niinku kysytää heiltä, mut sit ei tehä mitää mitä he sanoo (LTO 4)

Lastentarhanopettajat kokivat, että osallisuuteen ei välttämättä aina ole *tarpeeksi aikaa*. Varsinkin pienten kanssa jo arjen pyörittämiseen menee hyvin suuri osa päivästä. Jotta lasten osallisuutta voidaan toteuttaa kunnolla, lastentarhanopettajat kertoivat tarvittavan paljon aikaa rauhoittua asian äärelle. Yksi lastentarhanopettajista kuvaili asiaa näin:

Osallisuutta, jos puhutaa hienosti, et sä oot siinä lapsen lähellä ja kuuntelet, sulla on aikaa
olla sen lapsen kanssa, eikä joku hönkää niskaan et sun pitäs tehä se ja se ja se ja se lappu,
ja se lappu (LTO 2)

Ajan lisäksi muutkin resurssit, kuten *raha ja tarvikkeet* voivat olla esteenä. Jos niitä ei ole tarpeeksi, ei päiväkotiryhmässä voida välttämättä toteuttaa kaikkia muuten toimivia ideoita, mitä lapset toivoisivat. Myös *päivärytmi* asettaa rajoja toiminnan suunnittelulle. Ainakin ruokailut ja päiväunet toteutetaan aina samaan aikaan.

Myös *lapsiryhmä tai lapset yksilöinä* voivat asettaa haasteita osallisuudelle toiminnan suunnittelussa. Lastentarhanopettajien mukaan, jos lapsi ei vielä osaa puhua tai jos lapsella on kommunikointivaikeuksia, aikuinen ei välttämättä osaa tulkita lapsen toiveita siten, kun lapsi on ne tarkoittanut. Pienillä lapsilla osallisuus keskittyy hyvin lähitulevaisuuteen ja myöhemmin tapahtuvia asioita voi olla vaikea suunnitella lasten kanssa.

Lastentarhanopettajat kertoivat, että *isossa lapsiryhmässä* osallisuuden toteuttaminen voi olla vaikeaa, koska jokaista lasta ei pysty kuuntelemaan yhtä paljon kuin pienemmässä ryhmässä. Kaikille lapsille ei silloin välttämättä pysty antamaan vaikutusmahdollisuuksia tai kaikkien mielipiteitä ei pystytä ottamaan huomioon. Myös vilkas lapsiryhmä tai ryhmä, jossa on paljon tukea tarvitsevia lapsia, ovat haasteena osallisuudelle. On myös lapsia, jotka ei ota paljoa kantaa asioihin tai eivät tuo omaa ääntään esille. Lapset saattavat tuoda toiveensa esille sellaisessa tilanteessa, jossa aikuinen ei välttämättä huomaa niitä. Alla on esimerkki ryhmään liittyvistä haasteista.

et mitä suurempi lapsiryhmä on paikalla nii, niin niin, siinä ei ehkä pysty niin paljon kuuntelemaan ja antamaan sitä mahdollisuutta lapselle, riippuen tietysti siitä aineksestä mikä on paikalla, mutta tota noin nii jos on paljon sellasta esimerkiks tukea tarvitsevia paikalla ja haastellisia lapsia, jotka tarvii sellaset niinku aika tarkat raamit ja rajat et kyl se siinä suhteessa sitten on estävämpää (LTO 3)

Lastentarhanopettajien haastatteluista kävi ilmi, että lasten ollessa mukana toiminnan suunnittelussa, saattavat lapset toivoa jotain ”älytöntä”. Lastentarhanopettajien mukaan *turvallisuus* on tärkeä asia muistaa suunnitelmia tehdessä. Aina lasten tekemät päätökset eivät toimi, esimerkiksi jos lapset saavat päättää kenen vieressä istuvat. Toiveita saattaa tulla myös niin suuri määrä, että niitä on vaikea toteuttaa. Lapset saattavat myös antaa ”protestiäänä”, koska kaikki eivät pidä samoista asioista. Pari lastentarhanopettajista totesi myös, että joskus lasten osallisuus saattaa ”mennä yli”, eikä lapsi pysty enää valitsemaan. Lapsia pitäisikin suojata siltä, että aivan kaikesta pitäisi päättää.

Myös *laajemmat linjaukset ja käytännöt* voivat asettaa omat haasteensa osallisuuden toteutumiselle. Esikoulussa työskentelevä lastentarhanopettaja kertoi, että ”eskarissaki niinku, et käyää niitä tiettyjä asioita läpi, nii kyllä siinä on

varmaa sillai et osaan niistä ne ei voi vaikuttaa, että ne on vaa käytävä, halus ne tai ei”. Esiopetussuunnitelma on esikoulussa aina pohjalla. Lastentarhanopettajat mainitsivat, että päivähoitoasetukset ja lait voivat olla rajoitteina. Myös eräänlainen kulttuurin rakennemuutos on vaikuttanut niin, että ennen osallisuus on ollut luonnollista, jonka jälkeen siltä onkin viety edellytykset ja nyt ”keksitään pyörä uudestaan. Yhden lastentarhanopettajan mukaan lapset eivät pääse osallistumaan arkiaskareisiin samalla tavalla kuin ennen, esimerkiksi koska nykyisin lapset eivät saa mennä päiväkodin keittiöön. Vastausten mukaan lapsia myös passataan liikaa, mikä tekee heistä avuttomia. Tämän seurauksena lapset eivät osaa enää ajatella itse samalla tavalla kuin ennen.

6.3.2 Keinoja haasteiden poistamiseksi

Yksi lastentarhanopettajista tuumasi, että ”useimmat esteet on tehtyjä”. Tämä tarkoittaa sitä, että haasteita on myös mahdollista poistaa. Lähes kaikki haasteiden poistamisen keinoista olivat sellaisia, joihin lastentarhanopettajat pystyvät halutessaan itsekin.

Osallisuuden esteiden poistamisessa oli lastentarhanopettajien mukaan tärkeää, että *aikuinen arvostaa lasten mielipiteitä*. Tätä perusteltiin sillä, että ”siihe mitä haluaa ja mitä arvostaa nii siihe yleensä löytyy kyllä aikaa ja tilaisuutta”. Yksi lastentarhanopettajista totesi, että ”sun pitää ite kattoo peilii ja sun pitää huomata se, löytää se jokaisen lapsen niinku vahvuus ja semmone hyvä siinä lapsessa”. Tähän liittyy myös lapsiin tutustuminen. Lapsia olisi hyvä huomioda yksilöinä koko ryhmän sijaan.

Lastentarhanopettajien haastatteluissa tuli esille, että *lasten kuunteleminen ja heidän kanssaan keskusteleminen* auttavat vähentämään osallisuuden haasteita. Suunnittelua varten voidaan järjestää erillisiä kokoontumisia. Myös vapauden lisääminen ja rajojen kokeilemisen mahdollisuuksien antaminen lapsille voivat edistää osallisuuden toteutumista. Mikäli lapsen on vaikea ilmaista itseään, pitää siihen yrittää löytää vaihtoehtoisia tapoja. *Sallivan ja avoimen ilmapiirin* luominen nähtiin osana haasteiden poistamista.

Ryhmän aikuisten kesken tapahtuvan *tiimityön* nähtiin myös olevan osa haasteiden vähentämistä. On tärkeää, että kaikki ryhmässä työskentelevät aikuiset ovat mukana. Aikuisten olisi hyvä keskustella yhdessä osallisuuteen liittyvistä linjauksista, kuten kuinka paljon lapsen mielipiteitä kuunnellaan ja otetaan huomioon tai kuinka paljon lasten osallisuuteen varataan aikaa. Myös onnistumisten ja epäonnistumisten jakaminen aikuisten kesken on tärkeää, kuten alla oleva esimerkki osoittaa.

no mun mielestä, niinku päiväkodissaki, että tavallaa tuoda julki sitä, että asioissa onki onnistuttu. Että onki tehty jotai asiaa niinku toisella tavalla mihi on totuttu, niin puhumalla siitä ääneen, että, että lapset toivo tällästä ja tästä on iha hyviä tuloksia tuli ja oli innostavaa ja jatku pitkää ja sillei. Ja sitte tavallaa neki työntekijät, jotka vielä niinku miettii sitä lapsen osallisuutta, että kuinka siihe uskaltaa hypätä mukaa ja toteuttaa heiä toiveitaan, niin rohkaistus vielä enemmän kuuntelemaa niinku lasta, että vaa tuomalla julki sitä, että niitä onnistumisia ja musta on tärkeää tuua sitte niitäki julki, et jos joku on menny pielee, että niistä virheistäki, toiste virheistäki voi toine oppia (LTO 5)

Lastentarhanopettajien vastausten mukaan aikuinen voi henkilökohtaisesti *mieltii omaa asennettaan ja työskentelytyyliään*. Aikuinen voi mieltii, ovatko ne haasteina osallisuudelle. Aikuiset voivat kiinnittää tietoisesti huomiota siihen, että he muistaisivat lasten huomioimisen ja osallistumisen. He voivat myös opetella kysymään lapsilta "välietappeina" esimerkiksi mitä lapset toivovat lisää, mikä on ollut hauskaa tai mikä toiminnassa oli kivointa. Tärkeää olisi, että aikuinen rohkeasti kokeilee jotain keinoja osallisuuden edistämiseksi ja kuten yksi lastentarhanopettajista totesi, "se on vaa se kultane keskitie löydettävä, et mite sitä laste osallisuutta toteuttaa".

7 POHDINTA

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tässä luvussa pohdin tuloksia aikaisempien tutkimusten valossa ja teen niistä päätelmiä.

7.1.1 Osallisuus toiminnan suunnittelussa

Lastentarhanopettajat määrittelivät osallisuuden vaikutusmahdollisuuksien, mielipiteiden ja ajatusten huomioimisen sekä lasten yleisen huomioimisen ja kuuntelemisen kautta. Nämä kaikki näkökulmat ovat tulleet esille myös tutkijoiden tekemissä määrittelyissä (ks. Kataja 2014, 57; Stenvall & Seppälä 2008, 38). Lastentarhanopettajien määrittelyissä ei kuitenkaan tullut esille tunne osallisuudesta, joka on esimerkiksi Kiilin (2006, 37) mukaan oleellista osallisuuden toteutumiseksi. Jos lapsi ei tunne olevansa osallinen, hän vain osallistuu, mikä ei ole varsinaista osallisuutta. Kiili (2006, 37) on todennut, että osallistuakseen lapsella ei tarvitse olla tunnetta osallisuudesta.

Haastattelemieni lastentarhanopettajien lapsiryhmissä osallisuus toteutui vaihtelevasti ja hyvin monella tavalla. Vain yhdessä neljästä ryhmästä toiminnan suunnittelua varten järjestettiin lasten ja aikuisten välisiä säännöllisiä suunnittelukokouksia. Muissakin ryhmissä kuitenkin silloin tällöin suunniteltiin koko ryhmä yhdessä. Lastentarhanopettajien mielestä suunnittelu oli edelleen pääsääntöisesti aikuisjohtoista ja osallisuus lähtikin enemmän aikuisista kuin lapsista. Tästä huolimatta lapset toivat usein myös spontaanisti esille mielipiteitään tai ehdotuksia tulevaan toimintaan liittyen. Lisäksi aikuiset kykyvät lapsilta heidän mielipiteitään sekä suunnitteluvaiheessa, että toiminnan aikana. Aikuiset tekivät kuitenkin päätökset siitä, mitkä ideoista lopulta toteutetaan.

Lasten osallisuus vaikutti ryhmissä olevan melko runsasta, mutta sitä olisi kuitenkin pystynyt vielä lisäämään. Shierin (2001) osallisuuden polku -mallissa tulosluvussa esitellyn kaltainen osallisuus on askelmilla kolme tai neljä. Kol-

mannen askelman osallisuuteen liittyy lasten mielipiteiden huomioiminen toiminnan suunnittelussa ja neljännellä askelmalla lapsi pääsee mukaan päätöksentekoprosessiin, mutta aikuinen tekee lopulliset päätökset. (Leinonen 2014, 20–25 mukaan.) Näitä molempia esiintyi lastentarhanopettajien vastauksissa tässä tutkimuksessa. Shierin (2001) mallin ylimmän tason osallisuutta olisi ollut lasten vastuun ottaminen omista päätöksistään (Leinonen 2014, 25 mukaan). Tässä tutkimuksessa ei sellaista vastauksissa kuitenkaan tullut esille.

Haastatteluissa asiat, joiden suunnitteluun lapset voivat osallistua, vaihtelivat. Yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että lapset saivat olla mukana suunnittelemassa luovaa tekemistä ja toiminnan toteutustapoja. Lapsilla oli hieman mahdollisuuksia vaikuttaa perushoitotilanteisiin ja ulkoiluun. Osassa ryhmistä aikuiset järjestivät välillä myös isompia projekteja, joiden suunnitteluun lapset saivat osallistua. Nämä tulokset poikkeavat hieman aiemmista tutkimuksista. Ainakin Turjan (2010a, 50) mukaan lapset pääsevät harvoin mukaan päättämiseen ja esimerkiksi laajempien projektien tai muun yhteisen toiminnan suunnitteluun. Samansuuntainen aikaisemman tutkimuksen kanssa oli huomio siitä, että leikkitalanteissa lapsilla on kaikkein eniten vaikutusmahdollisuuksia. Turja (2010a, 50) on todennut, että vapaan leikin aikana lapset voivat vaikuttaa toimintaan.

Vaikka lapset saivat tutkimuksen mukaan vaikuttaa moneen asiaan, eivät he kuitenkaan saaneet vaikuttaa aivan kaikkeen. Tällaisia aikuisten suunniteltavia asioita olivat osa toiminnan sisällöistä, aikataulutukset, tuen suunnittelu ja toiminnan aloittaminen syksyllä. Näistä aiemmissä tutkimuksissa on mainittu ainakin aikataulutukset. Turjan (2010a, 50) mukaan lapset pääsevät harvoin mukaan päivärytmin suunnitteluun.

Yllättävää tutkimuksen tuloksissa oli, että lastentarhanopettajien mielestä hyvin voimakas lasten osallisuus ei välttämättä aina ole hyvä asia. He kuvailivat osallisuuden ”menemistä yli” ja ”älyttömiä” ideoita. Haastatteluissa tuli myös esille, että lapsia pitäisi suojata liialliselta päättämiseltä. Yleisesti ottaen osallisuuden ajatellaan olevan hyvä asia ja sille on myös paljon perusteluja (ks. esim. Kataja 2014, 66; Turja 2007, 170–171). Onkin mielenkiintoista saada perus-

teluja myös sille, miksi osallisuuden mahdollisimman vahvaa toteutumista ei korosteta.

7.1.2 Haasteet

Suurin osa lastentarhanopettajien mainitsemista haasteista oli lähtöisin aikuisista. Samansuuntaisia tuloksia ovat saaneet myös Venninen, Leinonen ja Ojala (2010). Heidän tutkimuksensa perusteella aikuisten tietämättömyys tai väsymys voi olla haasteena lasten osallisuuden toteutumiselle (Venninen ym. 2010, 32–33). Myös Kiili (2006, 129) on todennut, että aikuiset ja aikuisten kiinnostus osallisuutta kohtaan ovat hyvin suuressa roolissa osallisuuden kehittämisessä.

Aikuisiin liittyvät haasteet ovat yleensä sellaisia, joihin aikuisilla itsellään on mahdollisuuksia vaikuttaa. Esimerkiksi Vennisen ym. (2010, 33) tutkimukseen osallistuneista työtiimeistä 80 % koki voivansa vaikuttaa ryhmässä käytössä oleviin toimintatapoihin. Ryhmien toimintaperiaatteet ja rutiinit ovat hyvin usein aikuisten suunnittelemissa tai ainakin toteuttamissa. Koska aikuiset voivat vaikuttaa näihin haasteisiin, aikuisten kiinnostuminen lasten osallisuudesta olisi hyvin tärkeää sen toteutumisen kannalta. Kuten eräs haastateltavista totesi: ”siihe mitä haluaa ja mitä arvostaa, nii siihe yleensä löytyy kyllä aikaa ja tilaisuutta”. Siksi olisikin hyödyllistä, että lastentarhanopettajille tuotaisiin esiin osallisuuden positiivisia vaikutuksia.

Myös lapsiryhmään tai lapsiin yksilöinä liittyivät omat haasteensa. Esimerkiksi suuri ryhmä voi olla haasteena osallisuuden toteutumiselle. Tämä on huomattu myös Vennisen ym. (2010, 31) tutkimuksessa, jossa 96 % vastaajista mainitsi suuren lapsimäärän haittaavan lasten kuulemistä ryhmässä. Omassa tutkimuksessani nähtiin myös ajan vähyyden tai rahallisten resurssien puutteen olevan haasteena. Osa haasteista liittyi myös laajempiin linjauksiin tai kulttuurin rakennemuutoksiin.

Näiden tutkimustulosten pohjalta voidaan olla hyvin huolissaan viimeaikaisesta päiväkotiryhmien suurentamiseen liittyvästä keskustelusta. Jo tälläkin hetkellä isojen päiväkotiryhmien nähdään olevan haasteena lasten osallisuudel-

le. Kun päiväkotiryhmässä on enemmän lapsia, aikuinen pystyy aiempaa vähemmän keskittymään lapsen yksilöllisiin toiveisiin ja tarpeisiin. Myös rahalliset resurssit voivat olla entistä tiukemmalla, kun samalla rahamäärällä pitäisi toteuttaa varhaiskasvatusta entistä isommalle lapsiryhmälle.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet

Suomen Akatemian tutkimuseettisten ohjeiden (2008) mukaan hyvän tieteellisen käytännön mukainen tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 133 mukaan). Siksi olenkin pyrkinyt kirjaamaan jokaisen tutkimuksen vaiheen tarkasti ylös lähtien tutkimussuunnitelmasta ja päättyen valmiiseen tutkimusraporttiin kirjattuihin asioihin. Olen kuvannut tutkimuksen toteutukseen liittyviä asioita tarkasti tutkimuksen toteutus -luvussa (Luku 5). Olen kirjannut ylös muun muassa miten haastateltavat valittiin sekä miten aineisto kerättiin ja analysoitiin. Pohdin myös tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä, jotta lukija voi mahdollisimman hyvin arvioida tutkimuksen eettisyyttä. Tuomen ja Sarajärven (2009, 159) mukaan tutkimuksen on oltava eettisesti kestävä ollakseen luotettava.

Pattonin (2002, 552) mukaan tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa myös tutkijan uskottavuus, johon liittyy esimerkiksi tutkijan koulutus ja aiemmat kokemukset. On myönnettävä, että minulla oli tutkijana jo ennen tutkimuksen aloitusta jonkinlainen käsitys osallisuudesta ja sen haasteista. Ylipäätään tutkimuksen tekemisen taustalla oli mielikuva siitä, että osallisuus olisi jollakin tavalla hyödyllistä tai tavoiteltavaa. Työharjoitteluiden kautta minulle oli jo syntynyt kuva siitä, miten osallisuutta voidaan esimerkiksi toteuttaa lapsiryhmissä. Tutkimuksen tarkoituksena olikin laajentaa näitä näkemyksiä. Kun suunnittelin aineistonkeruuta ja toteutin haastatteluja, pyrin kuitenkin työntämään omat ennakko-oletukseni taka-alalle ja toteuttamaan aineiston keruun mahdollisimman objektiivisesti. En kuitenkaan ehkä onnistunut siinä aivan täydellisesti. Tästä lisää pohdintaa on luvussa eettiset ratkaisut (5.5).

Rajoittavana tekijänä tutkimuksessa oli melko lyhyt aika tutkimuksen toteutukselle. Tämä rajoitti sekä tutkimusmenetelmien valintaa että haastateltavien määrää, sillä suuren tutkimusaineiston keräämiseen ja analyysiin menee kauemmin kuin pienen. Tutkimuksen tarkoituksena oli kuitenkin enemmän osallisuuden toteutumisen ja haasteiden kuvaileminen, kuin näiden aiheiden laaja yleistäminen. Osan tutkimuksen tuloksista voisi kuitenkin nähdä olevan yleistettävissä, sillä niihin on saatu vahvistusta myös aiemmista tutkimuksista. Tulosten yleistämisen kanssa kannattaa kuitenkin olla varovainen.

Koska yhden tutkimusmenetelmän käyttö saattaa rajata tutkimustuloksia, olisi hyödyllistä tutkia osallisuuden toteutumista tai haasteita kahdella eri tutkimusmenetelmällä samassa tutkimuksessa. Esimerkiksi haastattelun ja havainnoinnin yhdistäminen voisi olla toimiva tutkimustapa. Tutkimuksen voisi toteuttaa kaksi tutkijaa, joista toinen havainnoisi ja toinen haastattelisi, jolloin ensin käytetyllä menetelmällä hankittu tutkimusaineisto ei vaikuttaisi aineistonkeruuseen toisella menetelmällä.

Toinen mielenkiintoinen tutkimusaihe olisi osallisuuden haasteiden poistaminen. Tutkimuksen voisi toteuttaa esimerkiksi pitkittäistutkimuksena. Ensimmäinen voisi tutkia sillä hetkellä erottuvia haasteita ja niiden mahdollisia ratkaisuja. Kun ryhmässä olisi yritetty ratkaista haasteita esimerkiksi vuoden ajan, voisi selvittää, kuinka ratkaisut ovat toimineet.

Kuten edellä mainitsin liittyen haasteiden pohdintaan, olisi lastentarhanopettajille ja muille lasten kanssa työskenteleville hyödyllistä esitellä haasteiden lisäksi osallisuuden positiivisia puolia ja hyötyjä. Myös näistä voisi saada aikaan mielenkiintoisen jatkotutkimuksen. Tutkimuksessa voisi tutkia esimerkiksi sitä, miten osallisuuden lisääminen ryhmässä vaikuttaa päiväkodin arkeen, yksittäisiin lapsiin ja ryhmään kokonaisuutena.

LÄHTEET

- Kataja, E. 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 56-79.
- Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Väitöskirja.
- Kuula, A. & Tiitinen, M. 2010. Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: VASTAPAINO, 446-459.
- Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 16- 40.
- Opetushallitus. 2014. Esiopetuksen Opetussuunnitelman perusteet. Viitattu 22.4.2016
http://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Patton, M. Q. 2002. Qualitative Research & Evaluation Methods. London: SAGE.
- Roos, P. 2014. Päiväkodin arki lasten kertomana. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 41-55.
- Ruusuvuori, J. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: VASTAPAINO, 424-431.
- Stenvall, E. & Seppälä, U. 2008. Talo lapsia varten- Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris - instituutin työpapereita 2008:1. Viitattu 22.4.2016
http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_pai_vakodissa.pdf
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa O. Ikonen & P. Virtanen (toim.) Erilainen oppija: yhteiseen kouluun: kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. Jyväskylä: PS-kustannus
- Turja, L. 2011a. Lapset osallisina -kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. VARHAISKASVATUS TÄNÄÄN. Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehti Toukokuu 2011, 24-35. Artikkelin on alun perin julkaistu teoksessa L. Turja & E. Fonsén (2010) Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Professori Eeva Hujalan matkassa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry., 30-47.
- Turja, L. 2011b. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala, L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 41-53.
- UNICEF Suomi. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu: 22.4.2016
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf
- Varhaiskasvatuslaki. 19.1.1973/36 Viitattu 22.4.2016
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Stakes: Oppaita 56. Viitattu 22.4.2016
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>
- Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. "Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi" - Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimusraportti. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Viitattu 22.4.2016
http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Hei,

Kiitos kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan! Opiskelen varhaiskasvatusta ja teen kevään 2016 aikana kandidaatintutkielman aiheesta 3-6-vuotiaiden lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa ja sen haasteet. Toteutan tutkimuksen haastattelemalla 3-6-vuotiaiden lasten kanssa työskenteleviä lastentarhanopettajia heidän käsityksistään ja kokemuksistaan tutkimusaiheeseen liittyen. Haastattelut toteutetaan puolistrukturoidun teemahaastattelun keinoin, eli minulla on valmiita kysymyksiä, mutta haastattelun aikana voimme keskustella aiheesta myös niiden ulkopuolelta. Haastattelut tallennetaan äänittämällä, mutta haastateltava voi halutessaan kieltäytyä tästä, jolloin vastaukset kirjoitetaan paperille tai tietokoneelle muistiin. Haastattelut järjestetään kahden kesken tutkijan ja haastateltavan välillä ja yhteen haastatteluun varataan aikaa noin puoli tuntia.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja siitä saa kieltäytyä missä vaiheessa tahansa. Haastateltavien anonymiteetti suojataan, eikä henkilötietoja kirjata ylös tutkimusaineistojen yhteyteen. Tutkimusaineistot säilytetään ainoastaan tutkijalla ja kun niitä ei enää tarvita tutkimuksen tekemiseen, ne hävitetään asianmukaisesti. Valmis tutkimus tallennetaan Jyväskylän yliopiston kirjaston tietokantaan ja se voidaan myös lähettää tutkimukseen osallistuneisiin päiväkoteihin tutustuttavaksi. Olen hankkinut tutkimusluvut sekä kaupungilta että päiväkotien johtajilta. Jokaiselta haastateltavalta kysytään vielä haastattelun alussa kirjallinen lupa aineiston käyttämisestä tutkimuksen tekemiseen.

Tutkimuksen toteuttaja:

Milla Tuikka

Jyväskylän yliopisto, varhaiskasvatuksen opiskelija

milla.e.tuikka@student.jyu.fi

p.040-4182604

Tutkimuksen ohjaaja:

Anu Kuukka

Jyväskylän yliopisto

anu.kuukka@jyu.fi

p. 040-8054768

Liite 2. Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Kandidaatintutkielman aiheina ovat lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa sekä osallisuuden haasteet. Tutkimuksen tekeminen on osa Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen opintoja. Tutkimuksen aineisto kerätään keväällä 2016 haastattelemalla 3-6-vuotiaiden lasten kanssa työskenteleviä lastentarhanopettajia.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja myös haastattelun tallentamisesta äänittämällä voi kieltäytyä halutessaan. Tällöin haastattelu tallennetaan kirjoittamalla. Tutkimusta tehdessä haastateltavien anonymiteetti suojataan ja haastatteluaineisto säilytetään vain tutkimuksen tekijällä. Kun haastatteluaineistoja ei enää tarvita tutkimuksen tekemiseen, ne hävitetään asianmukaisesti (toukokuu 2016). Valmis tutkimus tallennetaan Jyväskylän yliopiston kirjaston tietokantaan ja se voidaan myös lähettää tutkimukseen osallistuneille päiväkodeille. Tutkimuksen ohjaa Jyväskylän yliopiston opettaja Anu Kuukka.

Tutkimuksen toteuttaja:

Milla Tuikka

Jyväskylän yliopisto, varhaiskasvatuksen opiskelija

milla.e.tuikka@student.jyu.fi

p.040-4182604

Annan luvan käyttää haastatteluani kandidaatintutkielman tekoa varten

Annan luvan tallentaa haastattelun äänittämällä

Päivämäärä:

Haastateltavan nimikirjoitus:

Liite 3. Haastattelukysymykset

Minkä ikäisiä lapsia ryhmässäsi on?

Kauanko olet työskennellyt lastentarhanopettajana? (alle 5v. 5-15v. yli 15v)

1. Mitä ymmärrät käsitteen osallisuus tarkoittavan? Entä osallistuminen? Entä osallistaminen?

2. Mitä kaikkea toimintaa ryhmässäsi suunnitellaan?

3. Minkä asioiden suunnitteluun lapset osallistuvat?

4. Onko jotain asioita, joiden suunnitteluun lapset eivät saa osallistua?

5. Onko jotain asioita, joiden suunnitteluun lapset saisivat osallistua, mutta osallistuvat harvoin?

6. Miten lasten ikäryhmä huomioidaan osallistumisessa toiminnan suunnitteluun?

7. Kuvaile lasten osallisuuden muotoja toiminnan suunnittelussa.

- Onko ryhmässä erikseen varattu aikaa lasten osallisuuteen vai tapahtuuko se spontaanisti?
- Lähteekö lasten osallisuus lapsista vai aikuisista?
- Miten osallisuus toteutuu käytännössä?

8. Mikä merkitys sillä on, että lapset saavat olla osallisina toiminnan suunnittelussa? (Eli miksi se on tärkeää/ miksi siitä keskustellaan?)

9. Minkä asioiden koet vaikeuttavan tai estävän lasten osallistumista toiminnan suunnitteluun?

10. Kuvaile sitä, miten lasten osallisuuden vaikeutuminen tai estyminen näkyy käytännössä.

11. Miten näitä osallisuuden haasteita voisi mahdollisesti vähentää?

12. Onko ryhmässä jo kokeiltu jotain keinoja osallisuuden haasteiden poistamiseksi? Oliko niistä apua?

13. Onko päiväkodissanne jotain suurempia linjauksia lasten osallisuudesta toiminnan suunnittelussa?

14. Haluaisitko kertoa jotain muuta lasten osallisuudesta toiminnan suunnittelussa tai sen haasteista?